

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Pedagogická fakulta

Katedra speciální pedagogiky

**Porovnání ontogenetického vývoje řeči dítěte od
narození do šesti let věku
v českém a hebrejském jazyce**

Analýza literárních zdrojů o vývoji dětské řeči

Diplomová práce

Autor: Elon Deiml

Vedoucí práce: PaedDr. Blanka Housarová, Ph.D.

Praha 2009

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval samostatně s použitím uvedené literatury.

V Praze dne 10.4.2009

Elon Deiml

Elon Deiml

Elon Deiml

2

Děkuji PaedDr. B. Housarové, Ph.D. za pomoc a cenné připomínky k mé diplomové práci. Také děkuji mé rodině za trpělivost a podporu. Dávám souhlas k využití této práce ke studijním účelům.

Anotace

Ve své diplomové práci porovnávám ontogenetický vývoj v českém a hebrejském jazyce od narození do šesti let věku dítěte. Analyzuji příslušnou odbornou literaturu a používám zdroje z oblasti psychologie, lingvistiky a logopedie.

Annotation

In my diploma thesis, I compare ontogenesis development in Hebrew and Czech language from birth until six years of age. I analyse relevant literal sources and I consult written sources from the field of psychology, cross linguistics and speech and hearing therapy.

Obsah

1. Uvedení do problematiky	7
1.1 Klasifikace jazyků.....	9
2. Charakteristika hebrejštiny.....	12
2.1. Orální forma	14
2.2 Psaná forma	17
3. Charakteristika češtiny	20
3.1. Orální forma	22
3.2. Psaná forma	26
3.3. Rozdíly, vzájemné ovlivnění a shody mezi sledovanými jazyky	27
4. Ontogeneze řeči	33
4.1. Problematika vývoje dětské řeči.....	35
4.2. Ontogeneze dětské řeči v hebrejské literatuře.....	36
4.3. Ontogeneze dětské řeči v české literatuře	41
4.4. Shody a rozdíly v deskripci	45
5. Jazykové roviny	46
5.1. Lexikálně sémantická (v hebrejském a v českém jazyce).....	46
5.2. Morfologicko-syntaktická (v hebrejském a v českém jazyce)	51
5.3. Foneticko - fonologická (v hebrejském a v českém jazyce)	54
5.4. Pragmatická rovina (v hebrejském a v českém jazyce)	59
5.5. Shody a rozdíly v deskripci	62
6. Diskuse.....	63
7. Závěr	65
Poznámky.....	66
Použitá literatura.....	67
Seznam tabulek.....	72

1. Uvedení do problematiky

Diplomová práce se zabývá ontogenetickým vývojem v hebrejském a v českém jazyce u dětí od narození do šesti let věku.

Kladu si otázku, zda intenzivní vývoj řeči v hebrejštině a v češtině probíhá podobným způsobem vzhledem k věku dítěte.

Židé nemluvili hebrejsky více než 2000 let, hebrejšтина je jazyk, který byl oživen v 19. a 20. století Eliezerem Ben Jehudou.¹ Proto by se dalo říct, že Židé neopakují rysy jejich mateřštiny z hlediska biologického zákona (více kapitola 4), ale v posledních 60 let od vzniku Izraele se začala běžně používat hebrejšтина jako mateřský jazyk. Židé mluvili odjakživa mnoha jazyky v diaspoře, což jim dává od narození dobrý jazykový předpoklad.

Čeština je živý jazyk od 10 století a podle biologického zákona český národ si jak v individuálním vývoji (ontogeneze), tak i v průběhu evoluce (fylogeneze) osvojoval vlastní řeč a opakoval řečové rysy, které předkové předali. Z hlediska historického a z hlediska polyglotičnosti by se dalo předpokládat, že Češi a Izraelci by si měli osvojovat mateřský jazyk přibližně ve stejné době. Předpokládám, že průběh individuálního vývoje řeči ve všech jazycích je podobný. Rozdíly tudíž nejsou velké a nebudou se projevovat ve výzkumu.

Dále zkoumám společné a odlišné charakteristiky mezi hebrejštinou a češtinou a porovnávám podobnosti a odlišnosti ontogenetického vývoje dvou různých ortografií, a to v hebrejském a českém jazyce. Analyzuji literární zdroje a táži se, jaký je vlastně vývoj dětské řeči.

Práce je rozčleněná do šesti kapitol a závěru. V kapitole první se věnuji klasifikaci jazyků (genetická klasifikace jazyků a jazykové rodiny). Podrobnější klasifikace hebrejštiny a češtiny se nachází v kapitolách dvě a tři. Orální a psaná forma obou jazyků je zde dále podrobněji charakterizovaná. Rozdílům a vzájemným ovlivňováním mezi oběma sledovanými jazyky se věnuji na konci kapitoly tři.

Ve čtvrté kapitole se zabývám srovnáním problematiky vývoje dětské řeči v hebrejské a české literatuře a srovnáním pojetí ontogeneze dětské řeči v hebrejské a české literatuře. V kapitole páté se zabývám jazykovými rovinami: lexikálně-sémantickou, morfologicko-syntaktickou, foneticko-fonologickou a pragmatickou, a shodami a rozdíly v popisu jazykových rovin v hebrejštině a v češtině.

¹ <http://www.jafi.org.il/education/100/PEOPLE/BIOS/beliezer.html>

Zbývající dvě kapitoly obsahují diskuzi a závěr. Práce je doplněná obrázkovou přílohou. Poznámky uvádím na konci dokumentu a jsou očíslovány římskými číslicemi.

Předpokládám, že se budu i nadále zabývat problematikou těchto jazyků v různých profesních oblastech, zejména v logopedii, překladatelství a tlumočení. Věřím, že studie může být přínosem pro budoucí spolupráci mezi univerzitami v Izraeli a České republice v oblasti logopedie, lingvistiky a pedagogiky.

1.1 Klasifikace jazyků

Znát jazykové rodiny nám pomáhá rozumět původu jazyků a také nám umožňuje pochopit jejich vzájemný vztah. Při porovnávání dvou jazyků předpokládám, že pokud jazyky pochází ze stejné větve, budou si také podobné a naopak. Čeština a hebrejšťina pochází z jiné jazykové větve a dá se předpokládat, že mezi nimi budou značné rozdíly.

Genetická klasifikace jazyků nám umožňuje mít přehled o vztahu mezi jazyky z hlediska jejich postupného vývoje ze společného základu.

Genetická klasifikace jazyků

V následujícím rozdělení vycházím z knihy Čermák, 2001. Genetická (též genealogická) klasifikace jazyků (ne však ve smyslu genetiky) vychází z předpokladu, že jazyk asi nevznikl na jediném místě, jak naznačovala bible. Podle svého vývoje, resp. původu ze společného základu (tj. jediného prajazyka vždy dané rodiny, např. indoevropštiny u jazyků indoevropských) se jazyky nejčastěji třídí z hlediska své příbuznosti, a tedy příslušnosti do jazykových rodin (čeledí).² Jiný způsob třídění jazyků, negenetický, je typologický a na základě geografického rozložení.

Podle Lyovina, 1997 je nejstarší vědecký způsob klasifikace jazyků do „jazykových rodin“. Tato metoda se nazývá genetická klasifikace. Jazyky se považují za geneticky příbuzné, pokud se prokáže, že pochází ze stejného mateřského jazyka nebo „proto jazyka“.³

Štěpení a míšení jazyků (jazyková divergence a konvergence)

Jazyky, jak je dnes známe, nevznikly od nuly, z ničeho. Obvyklým způsobem jejich vzniku je štěpení, resp. jazyková divergence, tj. vývoj z jediného jazyka probíhající přes fáze.

Opačný proces k procesu štěpení dostal jméno jazyková konvergence, což znamená proces vzájemného ovlivňování a míšení jazyků.⁴

Z genetické klasifikace jazyků a jejich rozdělení do jazykových rodin vyplývá, že zatímco hebrejšťina – ivrit patří do větve semitských jazyků, semitohamitské skupiny, čeština patří spolu s ostatními slovanskými jazyky patří do rodiny indoevropských jazyků.

² Čermák, F.: Jazyk a jazykověda str. 64.

³ Lyovin, A.: V. An introduction to the languages of the Word. str. 1-2.

⁴ Čermák, F.: Jazyk a jazykověda str. 60-61.

Jazykověda od konce 18. století docházela k poznání, že mezi většinou evropských a některými asijskými jazyky (např. indickými) jsou shody ve zvukové podobě, ve slovní zásobě i v gramatické stavbě, a vyvodila závěr, že tyto jazyky jsou geneticky příbuzné, že vznikly ze společného indo-evropského prajazyka.⁵

Jazykové rodiny

1 **Indoevropské** (150 jazyků, kolem 2 miliard mluvčích, Evropa, Přední Asie, Indie): dvě hlavní větve, evropská a asijská. V evropské větvi je 4-5 skupin jazyků a některé jazyky dnes izolované. Skupina slovanských jazyků je rozdělena následujícím způsobem:
západní: polština, lužická srbština, kašubština, slovenština, čeština
jižní: slovinština, srbochorvatština (srbština, chorvatština), makedonština, bulharština
východní: ukrajinština, běloruština a ruština
mrtvé: staroslověnština, polabština

2 **Různé vymřelé jazyky Blízkého východu a Středomoří**

3 **Kavkazské**

4 **Tibetočínské**

5 **Thajské**

6 **Paleoasijské**

7 **Drávidské**

8 **Semitohamitské** (též: afroasijské, na 500 jazyků, přes 200 mil.mluvčích, severní polovina Afriky, Blízký východ a Arabský poloostrov): semitské (170 mil.), např. arabština (s řadou odlišných variant), maltština, **ivrit (hebrejština)**; etiopská podskupina: např. amharština, tigre, tigrinya, gurage aj. mrtvé: aramejština, fěničtina, akkadština, moabitština, kanaanština, ugaritština, ge'ez (stará etiopština)

9 **Uralské**

10 **Altajské**

11 **Austroasijské**

12 **Austronéské**

13 **Papuánské**

14 **Australské**

⁵ Hrbáček, J. Úvod do studia českého jazyka. str. 14.

- 15 **Africké**
- 16 **Americké indiánské**
- 17 **Izolované (nezařazené, navzájem však nepříbuzné a netvořící rodiny).⁶**

⁶ Tamtéž 65-72.

2. Charakteristika hebrejštiny

Hebrejštiny se řadí ke kanaitské větvi západních semitských jazyků (Faber, 1998), ale ve skutečnosti je hebrejštiny vzhledem k okolnostem svého sociohistorického vývoje jazykem typologicky smíšeným (Berman, 1978, 1998; Ravid, 1995). Hlavní období zdokumentovaného vývoje hebrejštiny sahají od klasického biblického období (cca 1300 do 200 př. n. l.) přes hebrejštiny Mišny a rabínskou hebrejštiny (do 800 n. l.) a středověkou hebrejštiny až do moderní doby (Berman, 1992; Eytan, 1971; Kutscher, 1982).⁷

Různorodou moderní hebrejštiny, již se v této kapitole věnujeme, nazývá Blanc, 1957 „všeobecnou izraelskou“ a zmiňuje se místy o „arabizované izraelské“ výslovnosti, kterou často používají lidé, kteří pocházejí z Blízkého Východu. Izraelská hebrejštiny se vyvinula v rámci vlasteneckého hnutí při sionistickém znovuosídlování Palestiny na konci devatenáctého století a je úředním jazykem Izraele od jeho založení v roce 1948 (Blanc, 1957). V zemích židovské diaspory hebrejštiny sloužila spolu s místními dialekty hlavně pro rituální a liturgické účely. Hebrejštiny nesloužila jako první či rodný jazyk či dokonce jako hlavní prostředek komunikace v žádné komunitě skoro 2000 let. Tato přestávka v každodenním používání hebrejštiny spolu s jejím kontinuálním použitím jako prostředku pro písemné vyjádření (Harshav, 1990) tento jazyk ovlivňuje dodnes.⁸

Teritoriální užívání hebrejštiny

Hebrejštiny se užívá jako mateřský a úřední jazyk pouze v Izraeli. Slouží také v židovských komunitách diaspory (např. V Evropě a Severní nebo Jižní Americe) jako liturgický jazyk při modlitbě, studiu Bible a pro další náboženské účely nebo jako jazykový prostředek v kontaktu mezi emigranty z Izraele na celém světě.⁹

Varianty moderní hebrejštiny

V izraelské hebrejštině, tj. v jazyce, který se používá v malé zemi s centralizovaným správním systémem, vzděláním a médií, nenacházíme téměř žádné regionální odchylky nebo rozdíly mezi městským a venkovským dialektem.¹⁰

⁷ Ben-David, A.; Berman, R. A.: Israeli Hebrew Speech Acquisition. str. 437.

⁸ Tamtéž.

⁹ Ben-David, A.; Berman, R. A.: Israeli Hebrew Speech Acquisition. str. 439.

¹⁰ Ben-David, A.; Berman, R. A.: Israeli Hebrew Speech Acquisition. str. 437.

Tím pádem zde neexistuje prakticky nic, co se týče regionálních obměn jazyka, snad kromě místních verzí názvů dětských her, jako jsou “kuličky” (*gulot/džulot*) a také určité velice malé obměny výslovnosti například v čísle “dvě stě” (*matajim/maátajim*), v němž se vyslovuje samohláska dlouze v Jeruzalémě a krátce jinde v Izraeli.

Hlavní obměny ve výslovnosti moderní hebrejštiny jako mateřského jazyka – nebereme-li v potaz imigranty a ostatní, kteří se hebrejštinu naučili jako druhý jazyk – souvisí spíše se zemí původu mluvčího než s jeho sociálním statutem nebo geografickým určením. Hlavním dialektem lišícím se od všeobecné izraelské hebrejštiny je “poarabštěná hebrejščina” (Blanc, 1964) nebo “orientální dialekt” (Laufer, 1990), hebrejščina, jíž mluví hlavně Izraelci, jejichž rodiny pocházejí z arabsky mluvících zemí.¹¹

¹¹ Ben-David, A.; Berman, R. A.: *Israeli Hebrew Speech Acquisition*. str. 443.

2.1. Orální forma

Tato část popisuje výše zmíněnou “všeobecnou izraelskou hebrejštinu” jako “hebrejštinu”, k níž se bude celá tato kapitola vztahovat.

Souhlásky

Hebrejšтина se skládá z 23 souhlásek, jak ukazuje tabulka 44-1 (podle Laufer, 1992). Tři z těchto souhlásek jsou vypůjčené z jiných jazyků: frikativ /ž/ jako v převzatém slově /žaket/ ‘jacket’ a dva afrikativy /č/ jako ve slově /čips/ ‘chips = hranolky a /dž/ jako v /džíp/ ‘jeep’. Tyto zvuky se vyskytují zřídka, a to hlavně v převzatých slovech, ale mohou sloužit jako fonémy (Ornan, 1982; Laufer, 1998). Vědci se přou o výslovnost fonému /a/ (představující pravopisné rejš) jako patrového frikativu /ɣ/, zadopatrového frikativu nebo patrového trylku - dokonce ve výslovnosti jediného mluvčího (Chayen, 1973; Ornan, 1996; Schwarzwald, 1985). V protikladu k těmto názorům Laufer (1984, 1992) tvrdí, že foném

/a/ se obecně vyslovuje jako znělý approximant a někdy jako patrový trylek. Bolozky (1972) také tvrdí, že se tento foném často chová jako likvida, což potvrzuje fakt, že ve skupinách souhlásek projevuje /a/ fonologické vlastnosti znělé souhlásky. V různosti těchto analýz se odráží také rozdíly ve výslovnosti mezi jednotlivými mluvčími a zároveň individuální variance ve výslovnosti mluvčího. Nicméně pokud víme, neexistuje podrobný výzkum tohoto jevu v současné hebrejštině.

Foném /x/ se tvoří mezi měkkým patrem a patrovým čípkem a jeho výslovnost se také liší mezi jednotlivými lidmi i v rámci individuálních rozdílů ve výslovnosti u jednoho mluvčího. Místo jeho tvoření se často mění podle fonetického prostředí, v němž se mluvčí pohybuje (Bolozky, 1997; Laufer, 1986; Schwarzwald, 1981). Hlasivkové souhlásky /h, ʔ/ se často ztrácí, zvláště v nepřízvučných slabikách a nejprve jsou obecně vyslovovány spíše nehlasně. Dále se často vyslovuje souhláska /ʔ/ místo /h/, zvláště na začátku slova nebo na začátku přízvučné slabiky (Bolozky, 1978; Chayen, 1973; Laufer, 1990; Rabin, 1973; Weinberg, 1966).

System souhlásek v hebrejštině vykazuje ve výslovnosti určitou proměnlivost, což je následkem převzetí určitých zvuků a setření historických odlišností.¹²

¹² Ben-David, A.; Berman, R. A.: Israeli Hebrew Speech Acquisition. str. 439-440.

Tabulka 1 Souhlásky tvořené v hebrejštině

	obouřetné	Retozubné	zubné	Dářtové	Postalveoláry	Retroflex	Palatály	Veláry	Zadopatrové	Hitanové	Glotaly	Postalveoláry
ploziva	p, b			t,d				k, g				ʔ
Nazály	M			N								
Trilky												
Frikativa		f,v		s,z	ʃ ʒ			x				h
laterální frikativa												
Afrikáty				t,s	ʃ dʒ							
Approximant y							j	ɹ				
Laterální aproximanty				l								

■ = artikulace, která je vnímána jako nemožná

Podle Mezinárodní fonetické abecedy. S laskavým svolením International Phonetic Association (c/o Department of Linguistics, University of Victoria).

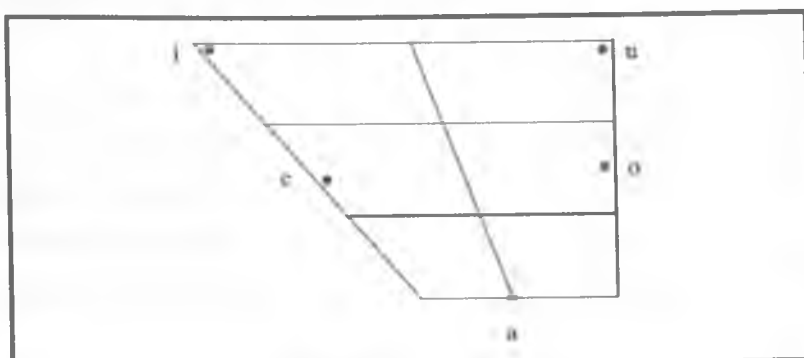
¹⁾ Ben-David, A.; Berman, R. A.: Israeli Hebrew Speech Acquisition.str. 440-441.

Samohlásky a dvojhlásky

V hebrejštině je pět samohlásek, které se vyslovují podobným způsobem jako “základní samohlásky”: vysoko vpředu a vzadu, uprostřed vpředu a vzadu a jedna samohláska vyslovovaná nízko (alespoň tak lze samohlásky popsat v intencích morfofonologických pojmů). Tento systém také odkrývá značné smazání historických rozdílů (např. dlouhé samohlásky nebo dvojhlásky ve srovnání s krátkými samohláskami v diakritickém systému vokalizace – viz níže v oddílu Systém psaní). Samohlásky v hebrejštině jsou schematicky zobrazeny níže¹⁴

Hebrejšтина má také několik dvojhlásek, hlavně v pozici na konci slova, ale jsou relativně málo časté. Nejčastější je „ei“, které je v některých případech a u některých mluvčích vyslovováno jako „e“. Další dvojhlásky jsou „ai“, „ui“, „oi“.¹⁵

Schematické zobrazení hebrejských samohlásek

16

Přízvuk slova může být na konci nebo předposlední slabice. Význam slova se může měnit podle přízvuku. Například: obouval בעל בעל bota בעל.

¹⁴ Ben-David, A.: a Berman, R. A.: Israeli Hebrew Speech Acquisition.str. 440.

¹⁵ Tamtéž.

¹⁶ Tamtéž.

2.2 Psaná forma

V hebrejské ortografii jsou písmena většinou reprezentována souhláskami. V hebrejštině se používají *tnuot* (*matres lectionis*) ׀, ׁ, ׃, ׅ, ׇ, ׈, ׊, ׋, což jsou pomocné znaky pro čtení slov, které se chovají jako samohlásky a mohou se také chovat jako souhlásky.

Samohlásky jsou většinou znázorňovány interpunkcí nikud, která může být umístěna pod, uvnitř, nad nebo vedle písmene.

Vysvětlení fungování systému ortografie samohlásek:

Písmeno *bet* (ב) zní jako české „b“. Pod písmeno ב přidáme *tnua*, pomocný znak, který se nazývá *kamac* a zní jako „a“. Zapisuje se ׃ a to celé zní jako „ba“.

Pod písmeno (מ), které čteme jako „m“, přidáme *cere*, které vyslovujeme jako „e“, zapisujeme ׄ a čteme jako „me“.

Níže jsou uvedeny veškeré kombinace *tnuot* s písmenem alef. Písmeno alef (א) může být nahrazeno jakýmkoliv jiným písmenem.

A jako ve slově hrad

א, אָ, אַ, אֵ, אִ

E jako ve slově sekera

אָ, אֵ, אִ, אֵי, אִי

I jako ve slově pila

אִ, אֵי

O jako ve slově pozor

אָ, אֵ, אִ, אֵי, אִי

U jako ve slově duha

אֵ, אִ, אֵי, אִי

Pro děti, které se učí číst a psát, a pro ty, kteří nejsou rodilí mluvčí, není občas jednoduché rozpoznat význam slova bez interpunkce.

Například řetěz písmen (ספר) může znamenat následující: SeFeR (kniha), SaFaR (počítal), SaPaR (kadeřník) a SFaR (hraniční oblast). V tomto konkrétním případě nejenom samohlásky mění význam řetězu písmen (ספר), ale navíc hlásky P a F jsou v hebrejštině rozlišené tečkou uprostřed písmene (פ). Skoro jedna čtvrtina hebrejských slov, nacházejících se mimo kontext, se objevuje v běžném textu homogenicky.¹⁷ Kontext zmenšuje tento problém.

¹⁷ Cohen Mimran. (2006) Reading Disabilities Among Hebrew – speaking Children in Upper Elementary Grands: The Role of Phonological and Nonphonological Language Skills, Reading and Writing, 19, str. 291-311.

Koncová forma

V hebrejštině existuje 5 písmen, která se píše jinak na začátku nebo uprostřed a na konci slova.

Tabulka 2 Koncová forma hebrejských hlásek

Koncová forma	Písmeno
ך	כ
ם	מ
ן	נ
ף	פ
ץ	צ

Písmena, pocházející z cizích jazyků

Písmena, která neexistují v hebrejské abecedě a pochází z cizích jazyků, jsou převzatá písmena. Taková písmena se v hebrejštině označují čárkou nad písmenem.

Tabulka 3 Písmena pocházející z cizích jazyků

Latinské písmo	Hebrejské písmo	Příklad	transliterace	Význam písmena v hebrejštině
Č	צ'	Česká republika	Čechia	צ'כיה
Ž	ז'	Ženeva	Ženeva	ז'נבה
Dž	ג'	Žirafa	Žirafa	ז'ירפה

Ortografie

Existují dvě různá pojetí ortografie v hebrejštině: „Mělká ortografie“ je v případě plně vokalizovaného systému hebrejštiny, má úzkou spojitost mezi písmeny a zvuky.

Naopak nevokalizovaná hebrejšтина se nazývá „hluboká ortografie“, která spočívá ve složitějším vztahu mezi písmeny a zvuky.¹⁸

¹⁸ Tamtéž. str. 293.

3. Charakteristika češtiny

Čeština je jeden z jazyků slovanských (západoslovanských), patřících z hlediska genetického do rodiny jazyků indoevropských. Z hlediska typologického je to jazyk flexivní a z hlediska geografického jazyk evropský. Čeština je národní jazyk Čechů a státní (úřední) jazyk v České republice.¹⁹ Slovní zásoba češtiny je slovanská a je převzata ze společného základu všech slovanských jazyků - praslovanštiny. Většina slov cizího původu pochází z němčiny a z jiných evropských jazyků (z latiny, z románských jazyků a ze slovanských jazyků).

O existenci češtiny se dovídáme poprvé z církevněslovanských (staroslověnských) pramenů. Kyjevské listy jsou nejstarší z nich a pocházejí z 10. století. Rovněž ve starých latinských textech, vzniklých na české půdě, jsou české jazykové prvky, tzv. bohemika. Vedle bohemismů a bohemik náleží k nejstarším pramenům poznání českého jazyka glosy. Velké množství různých glos pochází z 12. a 13. století. Nejstarší souvislé české písemné dokumenty pochází z konce 13. století.²⁰

Teritoriální užívání

Čeština se používá v Čechách, na Moravě a v českém Slezsku. Mluví jí přibližně deset miliónů lidí.

Čeština existuje jako menšinový komunikační prostředek i mimo Českou republiku. Nejvíce Čechů žije v USA, v Kanadě, na Slovensku a v Chorvatsku, menší skupiny Čechů žijí také v Rumunsku a v dalších zemích.²¹

¹⁹ Hrbáček, J.: Úvod do studia českého jazyka. str. 5.

²⁰ Hrbáček, J.: Úvod do studia českého jazyka. str. 6-30.

²¹ Tamtéž.

Varianty

Existují různé typy češtiny: *spisovná čeština - hovorová čeština - obecná čeština*. Mohou v ní být jistá napětí, buď napětí regionální nebo napětí vzniklé z neporozumění vztahu mezi spisovným jazykem a obecnou češtinou, kdy spisovný jazyk je prezentován jako jediný správný a obecná čeština jako cosi pokleslého.²²

Soustava českých nářečí je tvořena čtyřmi základními nářečními skupinami: českou (česká nářečí v užším smyslu), hanáckou (nářečí středomoravská), moravskoslovenskou (nářečí východomoravská), lašskou (nářečí slezská).

Nejvýraznějším diferenčním znakem těchto nářečních skupin jsou rozdílné střídnice za staré *y, i, ú, a aj*.²³

²²http://www.eridanus.cz/clovek/dorozumivani/jazyk/jazyky_prirozene/indoevropske_jazyky/slovanske_jazyky/cestina/Utvary_jazyka/index.htm.

²³Hrbáček, J.: Úvod do studia českého jazyka. str. 112-116.

3.1. Orální forma

Čeština obsahuje 31 hlásek a 24 fonémů, 7 souhláskových dvojic tvoří varianty jednoho fonému.²⁴

Tabulka 4 Základní klasifikace souhlásek v češtině

MA = místo artikulace, ZA = způsob artikulace, ZN= znělost, Z = znělé, N = neznělé

MA		1	2	3	4	5	6	7	SO N So	
		Rctné		Dásňové		Patrové		hrtan.		
		obou- rctné	reto- zubné	přední	zadní	tvrd- patrové	měkko- patrové			
		ZN	I N Z	N Z	N Z	N Z	N Z	N Z		
ZA	závě- rovo	nosní	M		N		ň	H		
		ústří	P b		t d			k g	š	
							t'			
	polozáv.			c ʒ	č ʒ				š	
	úžň- no- vé	stř.		f v	s z	š ž		x γ	h	š
		km.								
	bok.				Ř ř r					š So
					l					So
appr.						j			So	

25

²⁴ Pálková, Z.: Fonetika a fonologie češtiny. str. 208.

²⁵ Pálková, Z.: Fonetika a fonologie češtiny. str. 209.

Místo artikulace

Cesta výdechového proudu se při tvoření českých souhlásek zužuje nebo uzavírá.

Existuje sedm různých způsobů artikulace podle používaných míst mluvního traktu:

- 1) artikulují oba rty proti sobě; hlásky se nazývají obouretné, bilabiální, retoretné;
- 2) artikuluje spodní ret proti horním řezákům; hlásky se nazývají retozubné, labiodentální;
- 3) artikuluje špička jazyka svou horní plochou proti přední části alveolárního výstupku; hlásky se nazývají zubodásňové, alveolární přední;
- 4) artikuluje přední část hřbetu jazyka proti zadní části alveolárního výstupku; špička je většinou skloněna dolů k spodním řezákům; artikulace jazyka bývá doprovázena lehkým zaokrouhlením rtů; hlásky se nazývají zadní dásňové, zadní alveolární.
- 5) artikuluje střední část hřbetu jazyka proti tvrdému patru; artikulace jazyka bývá doprovázena lehkým zaokrouhlením rtů; hlásky se nazývají tvrdopatrové, palatální, předopatrové;
- 6) artikuluje zadní část hřbetu jazyka proti měkkému patru; hlásky se nazývají měkkopatrové, velární, zadopatrové;
- 7) artikulují hlasivky; hlásky se nazývají hrtanové, laryngální, hlasivkové.²⁶

²⁶ Pálková, Z.: Fonetika a fonologie češtiny. str. 209.

Artikulační rozdíl mezi hláskou [r] na straně jedné a hláskami [ř] a [Ř] na straně druhé spočívá v počtu a velikosti kmitů.

Hlásku [r] obvykle tvoří 1-3 výraznější kmity špičky jazyka proti části alveol. Kmity při [ř] jsou drobnější a je jich o 1 - 2 více, průchod výdechového proudu je více zúžen.

Z toho vyplývá akustický rozdíl: [r] je hláska sonorní, obě r jsou výrazně šumové. Rozdíl mezi [ř] a [Ř] je v první řadě rozdílem ve znělosti.²⁷

Hlásky [x] a [h] jsou zařazovány jako párové, protože při použití v řeči podléhají stejným změnám jako ostatní dvojice. Navíc se liší místem tvoření, a proto tvoří pár "nepravý". Skutečným znělým protějškem hlásky [x] je znělá velární frikativa [ɣ].²⁸

Skupina hlásek, u nichž se projevuje tendence k zaokrouhlování; jsou palatály, tj. hlásky [č], [ď], [ň], [j].²⁹

Samohlásky

Zde uvedu základní charakteristiku standardní podoby jazyka. Čeština má poměrně malý počet samohlásek, jednotlivé hlásky jsou navzájem dobře odlišeny a ve všech slabikách slova se vyslovují plně. Mají poměrně stabilní podobu, vliv sousední souhlásky nebo pozice ve slově je nevýrazný.

V řeči samohlásky představují výrazný faktor, který je podstatný jak pro srozumitelnost, tak pro stylovou charakteristiku projevu.

Čeština používá pět variant kvality (složení zvuku) a dvou variant kvantity (délky zvuku), dlouhé samohlásky a dvojhlásky. Samohlásky v češtině vypadají takto:

krátké samohlásky: i e a o u

dlouhé jednoduché samohlásky: í é á (ó) ú

dvojhlásky: (eu) (au) ou

Hlásky uvedené v závorce se objevují pouze ve slovech přejatých.³⁰

²⁷ Pálková, Z.: Fonetika a fonologie češtiny. str. 212.

²⁸ Pálková, Z.: Fonetika a fonologie češtiny. str. 213.

²⁹ Pálková, Z.: Fonetika a fonologie češtiny. str. 214.

³⁰ Pálková, Z.: Fonetika a fonologie češtiny. str. 170.

Klasifikace českých samohlásek

Uvedené tři artikulační složky, zaznamenané v tabulce, reprezentují klasifikaci českých samohlásek:

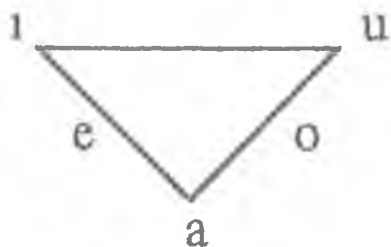
Tabulka 5 Klasifikace českých samohlásek

podle polohy	Přední	Střední	Zadní
Vysoké	í i	a á	U U O
středové	é e		Ó
nízké			
podle postavení	Nezaokrouhlené		Zaokrouhlené

31

Hellwag pomocí trojúhelníku znázornil postavení jazyka při artikulaci jednotlivých vokálů (samohlásek).

Schematické zobrazení českých samohlásek

32

³¹ Pálková, Z.: Fonetika a fonologie češtiny. str. 208.

³² Černý, J.: Úvod do studia jazyka. str. 80.

3.2. Psaná forma

V 11. století se objevují první česká slova - glosy v latinských knihách, která používají primitivní pravopis: spřežkový pravopis pro hlásky, které měla čeština navíc k latině.³³

V 15. století Hus zrušil spřežkový pravopis a zavedl pravopis diakritický.

Používání diakritických znamének (čárky, háčku, kroužku) je sice součástí písma, ale např. pravidlo, že palatály *d'*, *t'*, *ň* se označují dvojím způsobem, buď háčkem nad příslušnou literou nebo následujícím *ě*, *i*, je už záležitostí vlastního pravopisu. Podobně způsob používání čárky (*ú*) nebo kroužku (*ů*) pro označení dlouhého *u* je věcí pravopisu.³⁴

Česká ortografie

Podle Caravolas a kol., 2005 čeština má konzistentní ortografii s relativně vysokou konsistencí.³⁵ To znamená, že existuje konstantní systém foném – grafém³⁶.

³³[http://www.narod-](http://www.narod-sobe.cz/clovek/dorozumivani/jazyk/jazyky_prirozene/indoevropske_jazyky/slovanske_jazyky/cestina/Historicky_vyvoi_ceskeho_jazyka.htm)

[sobe.cz/clovek/dorozumivani/jazyk/jazyky_prirozene/indoevropske_jazyky/slovanske_jazyky/cestina/Historicky_vyvoi_ceskeho_jazyka.htm](http://www.narod-sobe.cz/clovek/dorozumivani/jazyk/jazyky_prirozene/indoevropske_jazyky/slovanske_jazyky/cestina/Historicky_vyvoi_ceskeho_jazyka.htm)

³⁴ Hrbáček, J.: Úvod do studia českého jazyka. str 93.

³⁵ Caravolasa, M.; Volín, J.; Hulme, Ch.: Phoneme awareness is a key component of alphabetic literacy skills in consistent and inconsistent orthographies: Evidence from Czech and English children. October 2005, Pages 107-139. Linguistic Constraints on Literacy Development

http://www.sciencedirect.com/science?_ob=ArticleURL&_udi=B6WJ9-4GNTX7W-

[1&_user=10&_rdoc=1&_fmt=&_orig=search&_sort=d&_view=c&_acct=C000050221&_version=1&_urlVer=1&_userid=10&_md5=24ed3a2530614e3814bd31722826f5f9](http://www.sciencedirect.com/science?_ob=ArticleURL&_udi=B6WJ9-4GNTX7W-1&_user=10&_rdoc=1&_fmt=&_orig=search&_sort=d&_view=c&_acct=C000050221&_version=1&_urlVer=1&_userid=10&_md5=24ed3a2530614e3814bd31722826f5f9)

³⁶ Joel B. Talcott, Caroline Witton, Maggie F. McLean, Peter C. Hansen, Adrian Rees, Gary G. R. Green, a John F. Stein. Dynamic sensory sensitivity and children's word decoding skills. PNAS, March 14, 2000. vol. 97, no. 6. str. 2952.

3.3. Rozdíly, vzájemné ovlivnění a shody mezi sledovanými jazyky

Tyto jazyky mají odlišnou fonologickou a ortografickou strukturu.

Mezijazykové studie ukazují odlišnosti mezi jazykovými systémy; je důležité pochopit, že ontogenetický vývoj se liší i díky různým ortografiím.

Pro porovnání těchto jazyků jsem vytvořil tabulku, která srovnává orální i psanou formu hebrejštiny s češtinou.

Tabulka 6 Srovnání orální i psané formy hebrejštiny s češtinou

hebrejská slova foneticky a jejich překlad		význam písmene v čj.	fonetický název písm.	název písmene v hebrejštině	psaná písmena	tištěná písmena	abecední pořadí
Aba – אבא Táta	Olav – אָלֵב Kapesní nůž	A,E,I,O,U	Alef	אָלֵף	א	א	1
Bájit – בַּיִת Dům	Ben – בֵּן Syn	V, B	Vet, Bet	בֵּית, בֵּית	ב	ב,ב	2
Gamal – גָּמַל Velbloud	Garon – גָּרוֹן Hrdlo	G	Gimel	גִּמְלָל	ג	ג	3
Doar – דָּוָר Pošta	Derech – דֶּרֶךְ Cesta	D	Dalet	דָּלֵת	ד	ד	4
Hymnon – הַמְנוֹן Hymna	Hergel – הֶרְגֵל Zvyk	H	Hey	הֵא	ה	ה	5
Vered – וֶרֶד Růže	Vilon – וִילוֹן Záclona	V, U, O	Vav	וָו	ו	ו	6
Zol – זֹל Levný	Zman – זְמַן Čas	Z	Zain	זַיִן	ז	ז	7
Chamor – חָמוֹר Osel	Chasa – חֶסֶה Salát	Ch	Chet	חֵת	ח	ח	8
Tabur – טַבּוּר Pupik	Taam – טָעַם Chut'	T	Tet	טֵת	ט	ט	9
Jerusalájim – יְרוּשָׁלַיִם Jeruzalém	Jafe – יָפֵה Pěkný	I, J	Yud	יָוֵד			10
Kova – כּוֹבֵעַ Čepice	Kivsa – כִּבְשָׂה Ovce	Ch,K	Chaf,kaf	כָּף, כָּף	כ	כ,כ	11
Lechem – לֶחֶם Chléb	Lavan – לָוָן Bílý	L	Lamed	לָמֵד	ל	ל	12
Medina – מְדִינָה Stát	Merkaz – מֶרְכָּז Střed	M	Mem	מֵם	מ	מ,מ	13
Naví – נָבִיא Prorok	Nof – נוֹף Pohled	N	Nun	נּוּן	נ	נ,נ	14
Seder – סֵדֶר Pořádek	Sefel – סֶפֶל Hrníček	S	Samech	סָמֵךְ	ס	ס	15
Alé – אֶלֶף List	Achbar – אַחְבָּר Myš	A	Aiin	אֵיין	א	ע	16
Péle – פֶּלֶא Zázrak	Perach – פֶּרַח Květ	F,P	fey, Pay	פֶּא(פֵּי) פֶּא	פ	פ,פ,פ	17
Cedek – צֶדֶק Pravda	Cahov – צָהָב Žlutý	C	Cadi	צָדִי	צ	צ,צ	18
Kever – קֶבֶר Hrob	Katán – קָטָן Malý	K	Kuf	קָוֵף	ק	ק	19
Roš – רוֹשׁ Hlava	Rechev – רֶכֶב Vůz	R	Rejiš	רֵישׁ	ר	ר	20
Somer – שׁוֹמֵר Obránce	Šulchan – שֻׁלְחָן Stůl	S,Š	Sín, Šin	שׁוּן, שׁוּן	ש	ש,ש,ש	21
Talmíd – תַּלְמִיד Žák	Tošav – תּוֹשָׁב Obyvatel	T	Tav	תָּו	ת	ת	22

Tabulka 7 Porovnání odlišností mezi sledovanými jazyky

Parametr	Hebrejšťina	Čeština
Zvuková složka – počet zvuků (včetně samohlásek)	25, 28	37
Samohlásky	5	10
Souhlásky	23, 20 ³⁷	25 ³⁸ , 24 ³⁹
Počet písmen	22+3 (cizí)	41
Ortografie	Vokalizovaná, velmi mělká Nevokalizovaná hluboká	Mělká
Vztah grafém – foném	Vokalizovaná-velmi blízký vztah Nevokalizovaná – není blízký vztah	Dvojice (y,i a ý,i) zní stejně, ale píší se jinak
Směr čtení	Zprava doleva	Zleva doprava
Hlásky, které se nevyskytují ve druhém jazyce	h-ח, ch-כ, ch-ח, r-ר	ř, ť, d', ň
Psaná forma	Hebrejské písmo	Latinské písmo
Formy zápisu	Vokalizovaná a Nevokalizovaná	Jeden tvar
Orální forma - dlouhé samohlásky	Nevyslovuje se	Vyslovuje se
Koncová forma	Je	Není
Pomocné znaky	Punktace	Diakritika
Velká písmena	Nejsou	Jsou
Dvojhásky	4	3
Slovní přízvuk	Odlišuje význam slov	Neodlišuje význam slov

³⁷ Rom, A.; Segel, M.; Tzur, B.: Co dítě říká. Machon mofet, O vývoji řeči u dětí, 2003. str. 19.

³⁸ Hrbáček, J.: Úvod do studia českého jazyka. str 8.

³⁹ Pálková, z.: Fonetika a fonologie češtiny. str. 208.

Z práce R. Cohen Mimran vyplývá, že ideální alfabetská ortografie by se měla skládat z izomorfního systému s blízkou spojitostí mezi písmeny a zvuky, grafémy a fonémy.

Hypotéza hluboké ortografie tvrdí, že čím je ortografie více transparentní, tím více se čtenář musí spoléhat na nelexikální proces, kde fonologický segment pod slovem umožňuje jeho porozumění.⁴⁰

Jinými slovy, vztah písmen a zvuků by měl být celkově a ucelený.

Z teoretického hlediska v tomto systému musí být pro čtenáře srozumitelné čtení každého slova na základě pouze tří zásad: schopnosti dělit slova na fonémy, znalosti písmen – zvuků a schopnosti mapovat foném do písmen. To jsou základy jazyka.

Jen menšina jazykových systémů, např.: finština, turečtina, srbština a chorvatština, se blíží k tomuto ideálu.

Vokalizovaná hebrejšťina se víc blíží k velmi regulárním jazykům, jako je například finština, která má velmi konstantní ortografii.⁴¹ Pojem „konstantní ortografie“ se používá, pokud existuje úzký vztah mezi fonémem a grafémem. Na druhou stranu existuje „hluboká ortografie“ neboli nekonstantní, např. francouzština a angličtina.⁴²

Transparentní (nebo konstantní) ortografie je vokalizovaná hebrejšťina a hluboká (nebo nekonstantní) ortografie je nevokalizovaná hebrejšťina.

Začínající čtenář čte hebrejšťinu, doplněnou puntací, suplující samohlásky (celovokalizace).

Tento systém je považován za „mělkou ortografii“ s přesně danou hebrejskou puntací, kterou si dítě osvojí ke konci první třídy.

Nevokalizovaná hebrejšťina není považována za hlubokou ortografii. Vztah mezi ortografií a fonologií v tomto případě je méně jasný.

Vokalizované hebrejské písmo může být popsáno jako „mělké“, protože existují úzké vztahy mezi grafémem a fonémem. Tato korespondence je aplikovaná v souhláskách i samohláskách.

⁴⁰ Cohen Mimran, R. (2003): Reading disabilities among Hebrew-speaking children in upper Elementary elementary grades: The role of phonological and nonphonological language skills. str. 293.

⁴¹ Talcott B. J.; Gram, A.; Ingelghem, M.; Witton, C. Stein, J. F. ; Toennesen, F. E.; Impaired sensitivity to dynamic stimuli in poor readers of a regular orthography. Brain and Language str. 260.

⁴² Geva, E.; Siegel, L.: Reading and Writing: An Interdisciplinary Journal 12: 1–30, 2000. Orthographic and cognitive factors in the concurrent development of basic fading skills in two languages. str.2

Výslovnost hlásek v hebrejštině zřídka plní funkci řetězců písmen.

Přesto, že osvojení pravidla korespondence grafém – foném a dekodování vokalizované hebrejštiny vyžadují od žáka, aby se naučil několik pravidel, několik výjimečných slov se čte podle kontextu.

Všechny děti a žáci, kteří se učí hebrejštinu jako druhý jazyk, se učí číst s puntací. Avšak když se stanou schopnými čtenáři, postupně dostávají ke čtení texty, kde samohlásky byly vynechány.

Tato praxe mění hloubku ortografie textu při čtení: hebrejšтина se stane hlubokou a vyžaduje dobré kontextuální a lingvistické vědomosti.⁴³

Ortografie

Hebrejšтина a čeština se liší jak v jazykové struktuře, tak v psaném projevu.

V této diplomové práci jsou zmíněny různé typy ortografické konzistence: konstantní-mělká (plně vokalizovaná hebrejšтина), mělká-konstantní (čeština) a hluboká-nekonstantní (nevokalizovaná hebrejšтина).

V češtině není rozdíl ve výslovnosti *i*, *y* a *ý*, *í*, a proto čeština nemá velmi konstantní ortografii, na rozdíl od hebrejštiny.

Stupeň ortografické konzistence hraje velkou roli při schopnostech učit se číst.

Česká ortografie a vokalizovaná hebrejšтина spadají do skupiny konstantních regulárních ortografií.

Hebrejská ortografie se liší od české ortografie následujícím způsobem: každý český grafém reprezentuje foném, zatímco každý hebrejský grafém obsahuje informaci o souhlásce a samohlásce. (Tato informace zůstane také, pokud jsou odstraněna diakritická znaménka).

Hebrejšтина má dvě řešení pro absence samohlásek. Jedno z nich je nazývá *matres lectionis*, což se dá přeložit jako matky čtení. Čtyři z 22 souhlásek (א,כ,ג,ס) mají doplňkovou funkci – označují dlouhé samohlásky.

Druhé řešení je systém diakritických znamének, je vhodné pro dítě, které se učí číst. Systém je nazýván *punktovaná hebrejšтина*.

Hebrejské čtenáři jsou rovnocenně obeznámeni s oběma variantami psaného písma.

⁴³ Geva, E.; Siegel, L. S.: Orthographic and cognitive factors in the concurrent development of basic reading skills in two languages. *Reading and Writing: An interdisciplinary Journal* 12: 1-30, 2000.

Úplně vokalizovaný systém určuje jednoznačně samohlásky, ale je zde problém duplikací. Z tohoto důvodu má většina autorů potíže vybrat správná samohlásková znaménka.

Význam slov musí někdy být podporován kontextem, protože nevokalizovaný systém vynechává samohlásková znaménka. Původ neslučitelnosti systémů psaní mezi vokalizovanou a nevokalizovanou hebrejštinou může být různý. Tyto dva systémy prošly odlišným historickým vývojem a reprezentují odlišné lingvistické struktury.

Vývoj českého jazyka je poměrně odlišný, a proto se oba jazyky liší také z morfologického hlediska, gramatickou strukturou a ortografií.

Vzájemné ovlivnění a shody mezi sledovanými jazyky:

Vzhledem k tomu, že Židé žili v diaspoře, společnost převzala některá slova z hebrejštiny a z jidiš do svého mateřského jazyka. Židovští přestěhovalci modifikovali hebrejštinu a používali koncovky, pocházející z cizích jazyků. Tyto vlivy jsou patrné v obou jazycích dodnes.

- a) Mešuge pochází z hebrejštiny (přes jidiš) a znamená blázen.
- b) Mišpoche pochází z hebrejštiny (přes jidiš) a znamená rodina.
- c) Melouch – z hebrejského původu melacha - podstatné jméno, znamená práce.
- d) Šabat znamená sobota.
- e) Kibbutznik hebrejsky znamená člověk, který žije v Kibbutzu, má koncovku slovanského jazyka.
- f) Nudnik hebrejsky znamená člověk, který otravuje. Pochází od slova nuda.
- g) Robot pochází z češtiny a má stejný význam i hebrejsky.

4. Ontogeneze řeči

„Na počátku bylo slovo. Pouze člověk má schopnost řeči. To je jedna z vlastností, jimiž se člověk liší od ostatních živých organismů. Osvojení řeči je úkol mnohem náročnější, než by si většina lidí myslela, a to jak pro toho, kdo se učí mluvit, tak pro jeho okolí.“

„Řeč je hlavním prostředkem k poznávání myšlenkových procesů jiných lidí a řeč s myšlením musí být v nejtěsnějším vztahu“.⁴⁴

Prostřednictvím řeči lidé dokáží mezi sebou komunikovat a každá společnost má dorozumivací kód, který se v této společnosti lidé naučí v průběhu života.

Existuje několik teorií vývoje řeči. Vybral jsem dvě teorie, které budu porovnávat.

První teorie spočívá na základě biogenetického zákona, podle kterého každý organismus v průběhu svého individuálního vývoje (ontogeneze) opakuje určité rysy a vlastnosti těch forem, kterými prošli jeho předkové v průběhu evoluce (fylogeneze). Termín zavedl Haeckel v r. 1886. Dalo by se tedy říct, že si dítě osvojuje vlastní řeč a opakuje řečové rysy, které jeho předkové získali.⁴⁵

Druhá teorie vývoje řeči je syntaktická teorie podle Chomského, která je odlišná. V roce 1959 dospěl Chomsky k názoru, že vývoj řeči se nedá vysvětlit žádným obecným duševním procesem a tento proces se neseťkává s patřičným prostředím, které by rozvoj dovolilo. Chomsky usoudil, že prostředí, kde dítě vyrůstá, neposkytuje informace potřebné ke stimulaci obecných duševních procesů, které by umožnily vytvořit řeč na základě vnějších podnětů. Proto předpokládal, že vývoj řeči je zásluha jakéhosi odděleného, v evoluci speciálně vzniklého „mentálního orgánu“⁴⁶ Z toho vyplývá, že vývoj řeči souvisí s individuálními schopnostmi a ne s vnějšími okolnostmi.

Vývoj řeči lze dělit na dvě části: fylogenetický vývoj a vývoj řeči u jednotlivce.

Z hlediska fylogenetického existuje v historii vývoje člověka několik základních zlomů, které jsou potřeba pro rozvoj komunikace a tím i vývoje řeči. V období asi před 18 miliony let předek člověka – lidoop - opustil koruny stromů a začal se pohybovat a hledat potravu na zemi. Druhé důležité období ve vývoji nastává asi před 18 miliony let, v době, kdy náš prapředek začíná používat první nástroj.

⁴⁴ Michel George., F.;Mooderová C. L.: Biologické základy vývoje chování. str. 365.

⁴⁵ http://sk.wikipedia.org/wiki/Biogenetick%C3%BD_z%C3%A1kon

⁴⁶ Michel George., F.;Mooderová C. L.: Biologické základy vývoje chování. str. 366..

Nutnost komunikace je dále zdůrazněna, když se člověk sdružuje do tlupy a nežije již individuálně. Tato socializace spadá do období asi před 800 tisíci lety. Již u člověka neandrtálského lze z kosterních nálezů usuzovat na určitou míru schopnosti artikulace. Budování řeči nejspíše souvisí s postupným ustálením reakce chování na určitý pronesený zvuk, a je tedy podmíněno sociálním chováním lidského rodu.⁴⁷

Z hlediska ontogeneze jednotlivce je ontogeneze jazyka chronologicky uspořádaný proces, během něhož jedinec jazyk nabývá, učí se, popř. i ztrácí.⁴⁸

Vývoj jednotlivce z psychologického, fyzického a mentálního hlediska úzce souvisí s vývojem řeči. Podmínky k správnému vývoji řeči jsou nepoškozená centrální nervová soustava, normální intelekt a sluch, nadání pro jazyk a vhodné sociální prostředí.⁴⁹

Fylogeneze jazyka je chronologicky chápaný proces vzniku, vývoje, popř. i zániku jazyka jako jevu; z minulosti je známá vedle živých i řada z různých důvodů zaniklých jazyků. Obecně je třeba vedle vlastního vzniku lidského jazyka vůbec (fylogeneze v širším smyslu) odlišit další, zčásti už historicky doložený vývoj (fylogeneze v užším smyslu, diachronie).⁵⁰

Vývoj řeči

Stádia vývoje řeči a období vývoje řeči

U zdravého průměrného dítěte nastupují jednotlivá stádia (viz níže) s určitou časovou variabilitou (Lechta, 1985). Všechna stádia řeči dítě musí projít, žádné stádium nemůže vynechat, individuální může být jen doba trvání jednotlivých stádií.⁵¹

Na začátku vývoje řeči vždy předchází přípravná období, která nejsou časově přesně oddělena, vzájemně se prolínají. Stádia vývoje řeči se dělí na "přípravné" ("předřečové") a vývoj řeči v pravém smyslu slova.⁵²

⁴⁷ Škodová, E., Jedlička I. a kol.: Klinická logopedie. str. 93.

⁴⁸ Čermák, F.: Jazyk a jazykověda. str. 58.

⁴⁹ Škodová, E., Jedlička I. a kol.: Klinická logopedie. str. 90.

⁵⁰ Tamtéž. str. 60.

⁵¹ Klenková, J.: Kapitoly z logopedie str. 11.

⁵² Tamtéž.

4.1. Problematika vývoje dětské řeči

Definice řeči

Řeč je fenomén existující v biologickém i kulturním světě lidí. Na řeč můžeme nahlížet z různých pohledů. Řeč umožňuje mezilidskou komunikaci a fungování lidské společnosti.

Řeč je z hlediska medicínsko-rehabilitačního biologickou vlastností člověka, systém, kterým lze vyjadřovat informace pomocí jazyka.⁵³

Podle Vágnerové je řeč základním nástrojem sociálního přizpůsobení i velmi citlivým ukazatelem kvality výchovného působení rodiny.⁵⁴

Podmínky správného vývoje řeči

Pro zdravý vývoj řeči jsou nejdůležitější vrozené předpoklady, zdravý vývoj dálkových analyzátorů - sluchového a zrakového, řečově-motorických zón v mozku, mluvních orgánů a celkový fyzický a duševní vývoj, hlavně vývoj intelektu. Z hlediska vnějších činitelů je důležitý celkový vliv prostředí a výchovy, hlavně množství a přiměřenost řečových podnětů a správný řečový vzor.⁵⁵

Pokud jsou všechny tyto podmínky splněny, děti po celém světě by se měly naučit mluvit v souladu s normálním vývojem řeči v dané zemi.

Funkce řeči

Podle Bühlera existují tři funkce řeči: 1. označovací či zobrazovací (označování věcí a jevů, vlastností, vztahů apod.), 2. výrazová (vyjadřuje vnitřní stavy, pocity jedince), 3. vybízející (působí na druhého člověka jako výzva k něčemu, jako apel).⁵⁶

V první fázi dítě označuje předměty, které ho zaujmou, potom se k tomu vyjádří a následkem toho zapojuje sociální schopnosti a komunikuje s prostředím.

Funkcí řeči, jak již bylo uvedeno, je komunikace, tj. sdělování významů, která je uskutečněním charakteristicky lidského dorozumívání prostřednictvím jazyka. Bezproblémové sdělování umožňuje tzv. řečová kompetence, tj. způsobilost vyjadřovat se

⁵³ Škodová, E. Jedlička, I. a kol.: Klinická logopedie. str. 89.

⁵⁴ Vágnerová, M.: Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří. str. 81.

⁵⁵ Klenková, J.: Kapitoly z logopedie. str. 15.

⁵⁶ Nekonečný, M.: Encyklopedie pro obecné psychologie. str. 284.

v určitém jazyce, která zahrnuje dostatečnou slovní zásobu a zároveň srozumitelnou výslovnost, ovládnutí gramatiky a syntaxe (větné skladby slov).⁵⁷

4.2. Ontogeneze dětské řeči v hebrejské literatuře

Podle Rom a kol., 2006 je v prvním roce života dítě vystaveno kontaktu s jazykem již od prvního dne. Vývoj řeči a jazyka se dělí do několika období a dalo by se mluvit o stupních očekávaného vývoje řeči a jazyka, i když se občas mezi sebou překrývají. Některé děti prodlužují určitou fázi a některé naopak zkracují nebo určité období vůbec neproběhne. Vývoj řeči a jazyka je univerzální, to znamená, že ve všech jazycích je vývoj podobný.

První rok života předchází období, kdy slova mají význam, a proto se nazývá: „předсловní fáze“. V tomto období je dítě v interakci se svým okolím a získává základní znalost, která je potřeba na různé úrovni vývoje řeči a jazyka. Toto období se dělí na dvě části: vokalizace a žvatlání (babbling). Období vokalizace – vydávání zvuků (broukání), se děje v prvních třech až čtyřech měsících života a dělí se na dvě fáze: první od narození až do jednoho měsíce a druhá od měsíce až tři nebo čtyř měsíců.

Období křiku

Fáze od narození až do jednoho měsíce začne křikem. Je to přirozená fyziologická reakce, označující hlasové oznámení o existenci. Křik v prvním měsíci má klesající a stoupající tón, doprovázený rychlým dechovým tempem. Jeho zdrojem je fyziologický hlad a nepohodlí. Křik je doprovázen zvuky, jejich zdrojem je reflexní činnost, k níž dochází v trávicím traktu nebo při jídle (vegetativní zvuky).

Zvuky, které mimino vydává v prvních týdnech života, se nedají zařadit do fonologického systému konkrétního jazyka. Mimino vydává na počátku zvuky ve velkém rozsahu, i takové, které nepatří do kulturního prostředí jeho jazyka.

V období od prvního měsíce do tří až čtyř měsíců zní vydávání zvuků jako vrkání a občas jako kňourání. Rozlišujeme zvuky libosti a nelibosti.

V prvních měsících vydává hlavně samohlásky a kolem dvou až tří měsíců se objevují první souhlásky zadopatrové g, k. později kolem 4. měsíce vydává hlásky retné a

⁵⁷ Tamtéž.

dásňové m, n, p, d. Od tří do čtyř měsíců dítě spojuje dva zvuky, buď samohlásku a souhlásku, nebo dvě souhlásky s přestávkou na dýchání, s vývojem se mění intonace.

Fáze žvatlání probíhá od tří až čtyř měsíců do 10 až 12 měsíců a dělí se na dvě části: od 3 do 6 měsíců a od 6 do 10-12 měsíců. V tomto období se dítě snaží navazovat kontakt s okolím a vydáváním zvuků vzbuzuje jeho pozornost. To znamená, že místo reflexního vydávání zvuků začne vydávat zvuky záměrně. Například ba, potom bab, později ve věku 6 až 9 měsíců spojuje stejné slabiky: baba. Ke konci tohoto období dítě vytváří spojení mezi dvěma různými slabikami. Hra s hlasem spočívá také v úsměvech a kašlání a pro dítě je důležité dostat zpětnou vazbu od svého okolí. Toto mu pomáhá, aby dál vydávalo zvuky až do dosažení slova. Dítě si pomáhá gesty a také očním kontaktem a tím projevuje zájem o dialog. Od 6 do 10-12 měsíců dítě začne vydávat zvuky podobné jazyku svého okolí a intonace je velmi jasná.⁵⁸

Podle Kohavi a Amiram, 2007 vývoj řeči probíhá v následujících fázích:

Kolem 6. měsíce dojde k transferu mezi broukáním a žvatláním slabik a různými zvuky jazyka.

V té době všechna mimina na světě žvatlají stejně. Opakují stejné slabiky, např. “ba, ba, ba” a potom začnou spojovat a používat různé slabiky, např. “gi, du, ba, bi, la”.

Kolem 10 měsíců dítě postupně začne žvatlat jinak, tvoří zvuky podobné své mateřštině. Například dítě z Japonska bude žvatlat jinak než dítě z Izraele. Časem mimina začínají spojovat intonaci mateřského jazyka se žvatláním. Vypadá to, že mimina říkají celá slova, přestože jejich řeč nedává smysl.

Období rozumění

Před prvním rokem dítě začíná rozumět jazyku víc a víc. Reaguje, když slyší svoje jméno. Začíná rozumět příkazům, např. „dej dudlík na stůl“, „jak dělá ryba?“, „ukaz mamince, kde je světlo“ a také dítě začíná spojovat slova z písničky a gesta, která k ní patří.

Stádia vlastního vývoje řeči

První slova jsou iniciální slova, která časem mizí a přechází ve skutečná slova.

⁵⁸ Rom A., Segel M., Tzur B.: Co dítě říká. str. 56-68.

Dítě většinou vyslovuje první slovo kolem prvního roku: „ma-mam“ označení pro jídlo, nebo gu-gu (kadur), což znamená míč.

Ve věku 12-18 měsíců je způsob vyslovování slova většinou nesprávný a obvykle jenom rodiče dítěti rozumí.

První slova, která dítě říká, jsou většinou „aba“ - táta, „ima“ - matka, „or“ - světlo atd.

Postupně se lexikon rozšiřuje a dítě začne používat slova z oblasti živočichů, jídla, jmen a jednoduché činnosti: vem, dej atd.

Na začátku vývoje řeči je velký rozdíl mezi porozuměním řeči a schopností mluvit. Děti generalizují, nazývají všechny hračky auty. Dítě nemá problém rozlišit mezi hračkami, ale spíš má omezenou slovní zásobu.

Batolecí období

V období od jednoho roku do roku a půl je rozdíl mezi porozuměním a řečovým projevem a vzniká generalizace. V první fázi řeči mají batolata sklon generalizovat pojmy pod jedním slovem. Např. banán označuje všechny druhy ovoce a auto všechny hračky.

Od 1,5 roku do 2,5 roku probíhají dva procesy: rozšíří se slovní zásoba a vyvine se gramatická schopnost, která dítěti umožňuje skládat první věty. První věty se nazývají telegrafické a vznikají při spojení dvou významných slov bez konjugace, skloňování a bez morfologické koncovky, např. „banán chci“, „máma práce“. Postupem času se věty prodlouží a spojení slov se stává gramaticky správným.

Jedna ze zajímavých charakteristik tohoto stádia je kreativita. Dítě spojuje slova a tvoří věty. Většina vět, které tvoří, nejsou důsledkem imitace vět, které slyšel v minulosti od jiných, ale jsou jeho tvorbou, např. když vidí, že venku přestalo pršet, říká: „děšť konec“. Tvorba samostatných vět je jeden z charakterů lidské řeči.

Od jednoduchých k složitým větám přejde dítě v období od 2,5 let do čtyř let. Jazyková schopnost se postupně zdokonaluje a začíná se podobat jazykové schopnosti dospělého člověka.

Telegrafické věty se stanou složitějšími a správnějšími z gramatického hlediska. Např. věta: „máma práce“ se mění na „máma šel do práce“ a postupně na „máma šla do práce“.

Učí se, že v množném čísle se přidává koncovka „im“ pro mužský rod a pro ženský rod „ot“. Přesto, že dítě neumí dobře toto pravidlo vysvětlit, dá se odvodit, že ho zná,

podle chyb, které dělá u nepravidelných podstatných jmen, např. „bejca“ ženský rod (vejce) v množném čísle říká „bejcot“ a ne „bejcim“. Dítě si osvojuje mateřský jazyk ve čtyřech až pěti letech.

Předškolní věk

Většina dětí ovládá dobře jazyk již ve čtyřech letech. Jejich řeč by měla být srozumitelná také pro cizího člověka. Jsou schopny používat jazyk složitým způsobem, nejenom popsat, co kolem sebe vidí, ale také popsat události z minulosti, budoucnosti, a také věci, které si představují.

V tomto věku dítě začíná užívat slovní jazykové hry a rýmování. Děti tohoto věku dovedou opravit chyby mladších dětí ve výslovnosti a gramatice a dobře znají pravidla použití neverbální komunikace. Rozumí významu zabarvení hlasu (naštvaní, zklamání, tajemství atd.).

Vědí, že když slušně o něco poprosí, tak je větší pravděpodobnost, že to dostanou. Jejich slovní zásoba pokračuje ve vývoji, hlavně v oblasti abstraktních slov: slib, mír, volno atd., a také používají slova pro věci, které nejsou viditelné, např. bakterie a dinosauři.

Kolem pěti až šesti let se jazyk více podobá jazyku dospělého člověka, avšak odborníci tvrdí, že jazyk se vyvíjí po celý život. Syntaktické schopnosti, slovní zásoba a úroveň vyjadřování se zdokonalují nejenom v dětství, ale také v dospělosti.⁵⁹

⁵⁹ Kohaví, H.; Amiram, R.: Izraelský průvodce pro rodiče. První roky od narození do šesti let. Cineret. str. 197- 199, 215- 222, 376-381.

4.3. Ontogeneze dětské řeči v české literatuře

Novorozenecké období trvá přibližně jeden měsíc. V tuhle dobu se dítě přizpůsobuje novému prostředí.⁶⁰ Všechny děti na světě vydávají stejné zvuky, instinktivně si broukají, i děti od narození neslyšící. Později, když dítě začíná napodobovat nejen pohyb a grimasy, ale i slyšené zvuky, přestává přidávat různé mlaskavé zvuky, které nejsou součástí mateřského jazyka.⁶¹

Období křiku

První křik, kterým většinou dítě oznamuje svůj příchod na svět, je zpočátku monotónní zvuk, který zní jako samohláska „á“ a kolísá kolem základního tónu naší hudby, kolem komorního a.⁶²

Koncem druhého měsíce se povaha dětského křiku mění. Kromě kňourání, které začíná měkkým hlasovým začátkem jako dřív, se objevuje pláč, začínající tvrdě, ostře. To je signál, že něco není v pořádku.⁶³

Od 2. do 3. měsíce začíná dítě vyjadřovat křikem i spokojenost a tento křik má měkký hlasový začátek. Někteří autoři nazývají hlasové projevy v tomto období broukání.⁶⁴ Ozývají se pak různé zvuky, některé podobné hláskám či slabikám (b, p, ga, gr).⁶⁵

Začíná období broukání, které postupně přechází do období žvatlání.

V této fázi jsou produkovány zvuky výsledkem „hry s mluvidly“ - nejprve ty, jež vznikají na rtech a mezi kořenem jazyka a patrem.⁶⁶

V 6. až 8. měsíci začíná období napodobujícího žvatlání. Přichází vědomá sluchová i zraková kontrola a dítě začíná napodobovat hlásky mateřského jazyka, pozoruje pohyby mluvidel nejbližších osob, hlavně matky, a mnohem častěji než hlásky v tomto období napodobuje melodii a rytmus řeči.⁶⁷

⁶⁰ Vágnerová, M.: Vývojová psychologie : dětství, dospělost, stáří. str. 39.

⁶¹ Kutálková, J.: Slovo za slovem o vývoji a poruchách dětské řeči. str. 9-10.

⁶² Kutálková, J.: Slovo za slovem o vývoji a poruchách dětské řeči. str. 8.

⁶³ Tamtéž.

⁶⁴ Klenková, J.: Kapitoly z logopedie. str. 11.

⁶⁵ Kutálková, J.: Slovo za slovem o vývoji a poruchách dětské řeči. str. 9-10.

⁶⁶ Tamtéž.

⁶⁷ Klenková, J.: Kapitoly z logopedie. str. 12.

Kojenecké období

Období do konce prvního roku života je **období kojenecké**.⁶⁸

V současné době se neustále zdůrazňuje význam stimulace dítěte pro rozvoj řeči. Ke konci kojeneckého věku ztrácí žvatlání svůj opakovací charakter, děti začínají spojovat různé slabiky. Proměna žvatlání, tzv. babbling-drift, se projevuje přibližováním vokálního projevu dítěte jeho mateřštině a může znít už jako skutečná řeč, má i obvyklou intonaci.⁶⁹

Období rozumění

Okolo 10. - 12. měsíce života dítěte začíná **stadium "rozumění"** řeči. Dítě ještě nechápe obsah slov, ale na základě slyšeného slova pozoruje předmět nebo osobu a reaguje. Jeho "rozumění" se projevuje gesty, např. "Udělej paci, paci!", "Jak jsi veliký?"⁷⁰

Podle Sováka, 1978 se toto období nazývá emocionálně-volní, protože dítě vyjadřuje pocity a přání., následuje období logické a období intelektualizace.⁷¹

Stádia vlastního vývoje řeči

První slova se mohou objevit ve věku 10-18 měsíců. Aktivně hledá zdroj zvuku. Používá úsměv jako reakci na řeč. Reaguje již na vlastní jméno a jednoduché příkazy a zákazy. Zatím však převažují gesta - dělá na pokyn paci paci, jak dělají hodiny, vrtí hlavou jako výraz ne.⁷²

První slovo zachytí rodiče většinou kolem prvního roku. Někdy je zcela zřetelné, někdy mu rozumí jen matka. Jen málokdy je to slovo máma. Nejčastěji jsou to citoslovce a slova zvukomalebná - bum, ham, tůtů, pá, haf. Zřídka se jako první objeví slovo dvouslabičné, např. auto, bába.⁷³

Podle Sováka, 1978 stadium Asociačně-reprodukční: slova nabývají funkce pojmenovací, tímto označuje osoby a jevy.⁷⁴

⁶⁸ Novotný, I., Hruška M., Biologie člověka. str. 188.

⁶⁹ Tamtéž.

⁷⁰ Klenková, J.: Kapitoly z logopedie, I. str. 12.

⁷¹ Sovák, M.: Uvedení do logopedie. str. 235.

⁷² Tamtéž.

⁷³ Kutálková, J.: Slovo za slovem o vývoji a poruchách dětské řeči. str. 11.

⁷⁴ Sovák, M.: Uvedení do logopedie. str. 236.

Batolecí období

Od 14. do 15. měsíce funguje jako řeč jen jeden slovní výraz, který je typický velmi širokým a nepřesně všeobecným použitím. Například slovo „hať“ je označení pro veškerá zvířata apod. Přibližně ve dvou letech, tj. v polovině batolecího věku, dítě začíná používat dvouslovných sdělení, což jsou jednoslovné věty, které často označují děj (např. hají nebo hačí). Děti v raném řečovém projevu zjednodušují své sdělení a to se nazývá telegrafický projev.⁷⁵

Koncem druhého roku dítě začne vyslovovat několik slov za sebou a tvoří první věty. Mluví o sobě v třetí osobě.⁷⁶ Ve vývoji řeči dítěte rozlišujeme první a druhý věk otázek:

Okolo 1,5 roku je to věk otázek "Co je to?", nebo "Kdo je to?", okolo 3,5 roku věk otázky "Proč?", nebo "Kdy?".⁷⁷

Předškolní věk.

Verbální schopnosti předškolního dítěte se zlepšují v obsahu i ve formě. Tyto schopnosti se rozvíjejí při komunikaci s dospělými, méně je ovlivňují média a komunikace s vrstevníky.⁷⁸

Okolo 3. roku je důležité **stádium logických pojmů**. Označení, která byla dosud úzce spjatá s konkrétními jevy, se postupně pomocí abstrakce stávají všeobecným označením, čili slovem s určitým obsahem.⁷⁹

Dítě ve věku čtyř let rozpoznává velké množství barev.⁸⁰ Vyjadřuje jednoduché analogie. Odpovídá na otázky Kolik? Jak dlouho? (ne vždy správně). Vypráví příběhy a mísí přítom skutečné a nesmyslné události. Vede dlouhé konverzace. Odpovídá na otázky Co kdyby?, ptá se Jak?, někdy klade otázky Proč? a Kdy? Běžně používá první osobu jednotného čísla (já mám). Používá třetí osobu jednotného čísla a přítomný čas. Vytváří si

⁷⁵ Vágnerová, M.: Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří. str. 82-83.

⁷⁶ Vágnerová, M.: Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří. str. 81.

⁷⁷ Klenková, J.: Kapitoly z logopedie, I. str. 14.

⁷⁸ Vágnerová, M.: Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří. str. 114.

⁷⁹ Klenková, J.: Kapitoly z logopedie, I. str. 13.

⁸⁰ Škodová, E. Jedlička I. a kol.: Klinická logopedie, str. 605.

zkomoleniny. Používá zájmena - on, ona, já, ty, mě, můj. Objevují se zvrtná zájmena. Objevuje se minulý čas - byl, byli.⁸¹

Podle Sováka, 1978 od čtvrtého roku až do konce doby předškolní a mnohdy ještě ve věku školním pokračuje vývoj mluvy též po stránce logické. Období se nazývá intelektualizace řeči.⁸²

Otázka ukončení vývoje řeči je stále diskutována. Pokud přihlédneme i k formální stránce (správná výslovnost), musíme tuto hranici posunout až k 5. - 6. roku dítěte.⁸³

⁸¹ Tamtéž.

⁸² Sovák, M.: Uvedení do logopedie. str. 236.

⁸³ Škodová, E.; Jedlička I. a kol.: Klinická logopedie. str. 90.

4.4. Shody a rozdíly v deskripci

Z pohledu izraelských a českých autorů, které jsem sledoval, má vývoj řeči u dětí do 6 let podobné fáze a liší se v některých případech, o nichž píšu níže.

Shody v deskripci

- a. Zvuk - rozlišujeme zvuky libosti a nelibosti přibližně ve stejném období.
- b. Univerzální - autoři v Izraeli i v ČR mluví o univerzalitě, ale každý trochu jinak.
- c. Rozumění řeči - v obou případech autoři mluví o tom, že porozumění začíná před prvním rokem.
- d. Generalizace - v obou případech autoři mluví o tom, že generalizace začíná přibližně ve stejné době, ale používají jiné příklady. V hebrejštině se používá podstatných jmen: „banán“ a „auto“ a v češtině se používá citoslovce: „haf“.
- e. Ukončení intenzivního vývoje řeči - v hebrejské i české literatuře probíhá kolem 5. -6. roku.

Rozdíly v deskripci

- a. Broukání – v hebrejské literatuře začíná o měsíc dřív, ve věku jednoho měsíce, a končí o měsíc později, ve čtyřech měsících života.
- b. Žvatlání - v české literatuře žvatlání začíná v období od 6 do 8 měsíců a v hebrejské literatuře začíná od tří měsíců, ale má větší časový rozsah a končí v období 10-12 měsíců.
- c. Mateřština – v české literatuře napodobování mateřštiny začíná dřív: (v 6. - 8. měsíci) oproti 10. měsíci v hebrejštině.
- d. Telegrafická řeč - česká autorka Vágnerová píše, že telegrafické věty začínají dřív (od 1,5 do 2,5 let) než izraelská autorka Kohavi (ve 14-15 měsících).
- e. Kojenecké období není vymezeno v izraelské literatuře.
- f. Stádium logických pojmů okolo 3. roku. Kohavi nezmiňuje, ale Klenková ano.
- g. v hebrejské literatuře u Kohavi nejsou pojmy pro řečová období podrobně popsána jako v českém jazyce (emocionálně-volní, asociačně-reprodukční, logické a období intelektualizace), ale popisuje se podle věkových období.

5. Jazykové roviny

V průběhu vývoje dětské řeči se vzájemně prolínají gramatická, lexikální i zvuková rovina verbálních projevů.⁸⁴ Ze všech možných kritérií srovnání vývoje osvojování jazykových schopností jsem zvolil kritérium věku. V tabulkách jsou vývojové standarty řeči a jazyka od narození do šesti let.

5.1. Lexikálně sémantická (v hebrejském a v českém jazyce)

Lexikální rovina

Lexikologie je lingvistická disciplína, zkoumající lexikální subsystém jazyka (lexikon) a jeho vztahy k ostatním jazykovým subsystémům. Zabývá se formou, významem (v propojení s pojmenovací funkcí) i užíváním lexikálních jednotek.⁸⁵

⁸⁴ Klenková, J.: Kapitoly z logopedie, I. str. 13.

⁸⁵ Králík, P.: Encyklopedický slovník češtiny. str. 243.

Tabulka 8 Lexikální rovina

Věk	Izraelští autoři				Čeští autoři				
	Perec		Icht		Klenková		Holmanová		
Věk	Rozumí	Produkce	Rozumí	Produkce	Věk	průměrný počet slov	Věk	Rozumí	produkce
12 měsíců	50	První slova		První slova	12 měsíců	5	12-18 m.		první slova
12-18 měsíců		3-20 samostatných slov. Před rokem a půl se dítěti zdvojnásobí slovní zásoba		Mnoho samostatných slov. Zdvojnásobí slovní zásobu před 18. měsícem	18 měsíců	70	1-2 roky		1-30
18-24 měsíců		50-100 slov	několika desítkám slov	Produkce desítky slov	2 roky	270-300	2 roky	300	50
2-2,5 roku	200-300 slov	200 slov	několika stům slov	300-500 slov	2,5 roků	350-450	2-3 roky	500	200
2,5-3 roky	1000 slov	300	1000 slov	500-1000 slov	3 roky	1000	3 roky	900	500
3-4 roky	2000 slov	1000-1500 slov	2000 slov	1000-2000 slov	3,5 roku	1200	3-4 roky	1200	800
4-5 let	2500 slov		2500 slov	do 6000.	4 roky	1500	Konec čtyř let	1500-2000	800
5-6 let	2000 slov	800 slov	9000 slov	8000 slov	5 let	2 000			
					6 let	2500-3000			

Izraelské autorky zdůrazňují počet produkovaných slov a počet slov, jimž dítě rozumí. Pokud má Klenková, 1998 na mysli počet produkovaných slov – aktivní slovní zásobu, když píše průměrný počet slov, a ne pasivní slovní zásobu, tak do tří let uvádí největší počet slov. Od třetího roku uvádí největší počet slov Icht⁸⁶.

Nejmenší počet produkovaných slov uvádí Holmanová in Škodová, 2003 kromě věku 2,5 až 3 let, kdy uvádí nemalý počet slov Perec⁸⁷ Holmanová píše o produkci slov do konce čtvrtého roku.

⁸⁶ <http://www.ask4.co.il/sites/language.develop>

⁸⁷ <http://www.adirimel.net/hit2.html>

Sémantická rovina

Sémantika je nauka o významu jazykových jednotek; aspekt jazykové funkce, která se vztahuje k rozumnění smyslu slov, frází a vět a také k užívání adekvátních slov, frází a vět a také k užívání adekvátních slov při mluvení.⁸⁸

Tabulka 9 Sémantická rovina

Věk	Icht	Holmanová
Od narození do jednoho roku.	Produkuje reflexní zvuky. Produkuje různé zvuky libosti a nelibosti. (0-6 měsíců). Imituje zvuky, produkuje sled zvuků. (6-12 měsíců).	Reflexní tvorba zvuků. První slova, gestikuluje nebo verbalizuje, aby vyjádřilo přání nebo potřebu. Snaží se pojmenovat osobu nebo předmět.
Jeden až dva roky	Pozná jednoduché objekty, když slyší jejich jméno, a také pozná členy rodiny podle jména (12-18 měsíců). Pozná lidské orgány, obrazy věcí a každodenní činnosti. Všechna vozidla nazývá „auto“. (18-24 měsíců)	Odpovídá na otázku: „co je to?“ ukazuje na předměty na několik částí těla.
Dva až tři	Klade otázky „co to je“ a negativní otázky. Stále chyby ve slovech, např. arnav – králík, říká arna nebo anav (2-2,5 roku). Používá hodně předložky, umí pojmenovat zvířata. Zná použití věcí („pijeme ze sklenice“), rozlišuje množství 1,	Opakuje jednoduché příběhy a pohádky. Odpovídá na otázky ano/ne. Jmenuje se předměty a zvířata a umí napodobit jejich hlasy (bů, pipi, haf). Říká vlastní jméno. Verbalizuje slovo ne. Objevuje se slovesa a přídavná jména. Vyjadřuje vlastnictví: Táta má auto. Odpovídá na otázky Kde? a Kdo? Odpovídá na otázky co dítě nebo někdo jiný dělá.

⁸⁸ Dvořák, J.: Logopedický slovník. str. 178.

	2 a "mnoho". Říká věty jako: „Máma jí a táta sedí“ a „plakal jsem, protože jsem upadnul“, „kde“, „či“ (2.5 – 3 roky).	
3-4 roky	Je schopen říct jednoduché definice: „Zvíře, které plave ve vodě“. Ve složitě větě používá slova: „ale“, „když“ a „tady“. Říká např. vzal jsem si deštník, protože přšelo“.	Ve třech letech odpovídá na otázky: kdo co dělá? Odpovídá na jednoduché otázky: Kdo? Kde? Kolik? Jaká barva? A příležitostně Proč? Klade prosté otázky. Používá zájmena já, můj, ty. Začíná používat zájmena on, ona, ono, používá příslovce tady, tam, používá příkazy, klade otázky, doplňuje poslední slovo věty, např. králík jí mrkev.
4-5 let	Zná dobře všechny barvy a tvary. Zná různá slova, která patří do stejné kategorie (kočka, pes, míč), vypráví příběhy a složité definice. Klade nejrůznější otázky.	Ve čtyřech letech rozpoznává velké množství barev. Verbalizuje jednoduché analogie, odpovídá na otázky Kolik? Jak dlouho? Vypráví příběhy a mísí přítom skutečné a nesmyslné události, odpovídá na otázky co kdyby. Ptá se Jak? Někdy klade otázky Proč? Kdy? Běžně používá první osobu jednotného čísla (já mám). Používá třetí osobu jednotného čísla. Používá zájmena on, ona, já, mě, můj. Vyskytují se zvrtná zájmena. Často používá já sám, objevuje se minulý čas.
5-6 let	Vysoká schopnost odvodit (co by se stalo, když).	

Od narození do jednoho roku obě autorky uvádí reflexní tvorbu zvuků. Ve věku dva až tři roky obě autorky uvádí, že dítě pozná části těla. Icht⁸⁹ uvádí, že otázka „co je to?“ se

⁸⁹ <http://www.ask4.co.il/sites/language.develop>

objeví ve věku 2-3 let, a Holmanová in Škodová, 2003 uvádí stejnou otázku ve věku jeden až dva roky. V období tří až čtyř let Icht⁹⁰ uvádí příklady složitých vět a Holmanová píše, že dítě pokládá otázky a odpovídá na ně. Ve věku čtyř až pěti let obě autorky píší o různých otázkách, které dítě klade, a o tom, že dítě poznává barvy.

5.2. Morfologicko-syntaktická (v hebrejském a v českém jazyce)

Gramatická rovina

Morfologie (tvarosloví) je lingvistická disciplína tvořící součást klasické gramatiky, studuje všechny typy morfémů z hlediska jejich formy a funkce.⁹¹

Syntax (jaz. skladba) je lingvistická disciplína zabývající se vztahy mezi slovy ve větě, správným tvořením větných konstrukcí a slovosledem.⁹²

⁹⁰ <http://www.ask4.co.il/sites/language.develop>

⁹¹ Králík, P.: Encyklopedický slovník češtiny. str.273.

⁹² Dvořák, J.: Logopedický slovník. str. 195.

Tabulka 10 Morfologicko-syntaktická rovina

Perec		Čermák
Věk	Gramatické schopnosti	Gramatické schopnosti
12-18 měsíců	Kolem roku a půl začíná produkovat výrazy složené ze dvou slov.	
18-24 měsíců	Produkuje výrazy složené ze dvou slov a následně se objeví výrazy ze tří slov. Produkuje slovesa v infinitivu, přítomném a minulém čase.	Jednoslovné věty nebo jednoduchá spojení (dvou) slov (představ).
2-3 roky	Skládá otázky a negativní věty. Produkuje věty ze 3-4 slov. Začíná produkovat věty spojené spojkou a také vytváří složitější souvětí. Používá slovesa v mužském a ženském rodě.	Delší věty i s objektem, užívání adjektiv a adverbíí.
3-4 roky v hebrejštině a 3 a víc v češtině	Skládá dlouhé a složité věty ("učitelka říkala, že se máš chovat hezky").	Děti mladší školního věku ještě užívají gramatická pravidla mechanicky a dělají v nich chyby. Ještě delší a složitější věty (min. o 4 slovech), začátek vedlejších vět, užívání času u slovesa.
4-5 let v hebrejštině a od 4. roku v češtině	Produkuje složité věty.	Děti mluví v delších a složitějších větách, později i v souvětích. V dětském vyprávění se objevují mnohé nepřesnosti a agramatismy.
5-6 let	Skládá velmi složité věty. Nechybuje při používání množného čísla, mužského a ženského rodu (včetně výjimek).	

Ve věkovém období 18-24 měsíců oba autoři píší o jednoduchých větách. Perec uvádí tři slova a Čermák, 2001 dvě slova ve větě. Oba autoři píší, že ve věku 2-3 let dítě skládá delší věty a ve věku od 3 let dlouhé a složité věty.

Rom⁹³ píše o vývoji řeči u izraelských dětí ve věku jednoho roku do roku a půl. V tomto období se vyjadřování u dětí skládá z 2-3 slov a většina jejich vět je jednoduchých. Od dvou a půl do tří let tvoří souvětí. V dalším stádiu jejich vývoje budou moci vytvářet různorodé věty z hlediska skladby (syntax) a tvarosloví (morfologie).⁹⁴

Vágnerová, 2000 píše, že teprve mezi 2. a 3. rokem si děti osvojují základy syntaxe.⁹⁵

⁹³ Rom, A.; Segel M., Tzur B: Co říká dítě.

⁹⁴ Rom, A.; Segel M., Tzur B: Co říká dítě. str. 22.

⁹⁵ Vágnerová, M.: Vývojová psychologie : dětství, dospělost, stáří.str. 100.

5.3. Foneticko - fonologická (v hebrejském a v českém jazyce)

Zvuková rovina

Fonetika je interdisciplinární obor, který se zabývá mnohostranným popisem zvukové stavby jazyka a obecnými zákonitostmi jejího fungování v řeči. Vzhledem k lingvistice má fonetika postavení pomezí disciplíny, neboť má vlastní okruh zkoumání a lingvistika využívá až jejích výsledků, a to mj. pro interpretaci poznatků z dalších jazykovědných oborů.⁹⁶

Fonologie je lingvistická disciplína, která se soustřeďuje na popis funkčního využití zvukových jednotek a vlastností ve struktuře jazyka. Zahrnuje jak segmentální, tak prozodickou (suprasegmentální) vrstvu zvukové stavby. Sleduje zejména účast zvukových kvalit při rozlišování jazykových významů s cílem vytvořit systém relevantních jednotek a vztahů.⁹⁷

Hebrejšťina

Nejobsáhlejší studie osvojení souhlásek je nepublikovaná diplomová práce (Lavie, 1978), v jejímž rámci se autorka pokusila stanovit normy pro osvojení souhlásek. Laviové cross-sectional studie zahrnovala 200 předškolních dětí ve věku 3 až 5 let, které splňovaly kritérium 90% správné produkce hlásek na začátku a konci slova. Studie Laviové ukázala, že osvojení sykavek /s, z, S, c/ nebylo ukončeno do věku 5 let, což byl věk nejstarších dětí v jejím vzorku. Její závěry byly potvrzeny dalšími studii (které, podobně jako její studie, nebyly publikovány) na téma osvojení sykavek u starších dětí, které ukázaly, že tyto si děti plně neosvojí dokonce až do 7 let věku (Ben Zvi, 1981; Gabay, 1986; Jedwab, 1975). Nejčastější chyby ve výslovnosti u 6 a 7letých dětí jsou záměna /s/ za /S/ a mezizubní tvoření všech sykavek a nosných souhlásek v běžné hebrejské výslovnosti.⁹⁸

⁹⁶ Králík, P.: Encyklopedický slovník češtiny. str. 136.

⁹⁷ Králík, P.: Encyklopedický slovník češtiny. str. 137.

⁹⁸ Ben-David, A.: Berman, R.. Israeli Hebrew Speech Acquisition. 2007.

Tabulka 11 Věk osvojení hebrejských souhlásek

Věk osvojení	Souhlásky
3;0	P
3;0	B
3;0	M
3;0	N
3;0	J
3;0	F
3;0	Ch
3;6	K
3;6	L
4;0	T
4;0	G
4;0	R
4;0	D
5;0	V
Po 5;0	H
Po 5;0	S
Po 5;0	Z
Po 5;0	Š
Po 5;0	Ts

Pozn. převzato od Ben – David (2001, podle Lavie 1978).⁹⁹

Ben-Davidova longitudinální studie (2001) definovala pojem “osvojení” jako fázi, v níž všechny uvažované fonologické jednotky jsou vytvořeny správně alespoň u některých slov.¹⁰⁰

⁹⁹ Ben-David, A.; Berman, R. A.: Israeli Hebrew Speech Acquisition.

¹⁰⁰ Tamtéž.

Skupiny souhlásek

Studium osvojení skupin hlásek v hebrejštině se zaměřuje na dvě témata: věk osvojení a pořadí jejich osvojení. To vše u počátečních skupin jako běžného typu v hebrejštině.

Tabulka 12 Věk první artikulace souhlásek v hebrejštině

Věk, kdy všech 10 dětí vytvořilo souhlásky	Souhlásky
1;3	p,b,t,d, m,n,j
1;4	S
1;7	f,v,ch
1;8	k,g
2;0	l,z
2;6	š,ts
2;8	R
2;9	Tš

Pozn. Převzato podle Ben-David (2001), od Lavie, (1978). Okluzivy /p,b/ nebyly zkoumány na poslední pozici ve slabikách.

Díky procesům spirantizace se v této pozici vyskytují zřídka a často se zde objevují jako /f,v/.¹⁰¹

¹⁰¹ Tamtéž.

Čeština

Kolem tří let věku dítěte už můžeme najít počátky špatných návyků, které časem vedou k vadné výslovnosti. Nejčastěji si děti začínají šlapat na jazyk. Málokteré dítě je v tomto věku už tak obratné, aby dokázalo rozkmitat špičku jazyka a vyslovovat hlásku R, ozývá se většinou zadní, „francouzské“ R, dítě začíná ráčkovat. Je třeba vhodně zasáhnout, aby se často náhodný zvuk neupevnil.¹⁰² Po čtvrtém roce se ustaluje výslovnost řady hlásek. Kromě hlásek L, R, Ř už dítě většinou umí vyslovit všechny.

Fonetická stránka ontogeneze řeči se řídí tzv. pravidlem nejmenší fyziologické námahy. Dítě vyslovuje nejprve samohlásky, potom retné souhlásky a postupně se dostává až k hláskám hrdelním. Nejprve vytváří ty hlásky, které vyžadují nejmenší námahu, později hlásky fyziologicky náročnější.

Fonémy, které jsou charakteristickým znakem jejich mateřského jazyka, zvládnou děti nejpozději (v českém jazyce se poslední fixuje ř). Vývoj řeči ze zvukové stránky končí okolo pátého roku, nejpozději při vstupu dítěte do školy.¹⁰³

Tabulka 13 Věk osvojení českých hlásek

Věk	Vývoj artikulace
Od 1 do 2,5 let	b, p, m, a, o, u, i, e j, d, t, n, l-artikulační postavení se upravuje po třetím roce věku dítěte a ovlivní vývoj hlásky r
Od 2,5 do 3,5 let	Au, ou, v, f, h, ch, k, g
Od 3,5 do 4, 5 let	ě, pě, mě, vě, d', t', ň
Od 4,5 do 5,5 let	č, š, ž
Od 5,5 do 6,5 let	C, s, z, r
Od 6,5 do 7 let	Ř a diferenciaci č, š, a c, s, z

104iii

¹⁰² Kutálková, J.: Slovo za slovem o vývoji a poruchách dětské řeči, str. 13-14.

¹⁰³ Tamtéž.

Tabulka 14 Věk osvojení českých hlásek

Věk	Souhlásky
Od narození do jednoho roku	Reflexní tvorba zvuků: k, l, g, h a některé samohlásky. Používá m,n, t, b, p, z
Tři až čtyři roky	Dítě zvládlo b, p, m, v, h; používá správně l, š, j, používá k, g, t, d, n, s, r, někdy plně neovládá

Z hlediska fonologického jsou shody a rozdíly v deskripci podle Jurečkové a Vysoudilové (1970) v češtině a podle Lavie (1978) v hebrejštině, některé hlásky se osvojují dříve. Je zřejmé, že vývoj samohlásek předcházel vývoji souhlásek.¹⁰⁶ Berman uvádí pouze vývoj souhlásek podle studie Lavie (1978).¹⁰⁷ Na rozdíl od hebrejštiny, kdy si dítě osvojuje samohlásky ve třech letech, samohlásky v češtině se začnou vyvíjet od jednoho roku do dvou a půl let. V hebrejštině se hlásky b, p, m, n, j osvojují ve třech letech věku, v češtině od jednoho do 2,5 let. Hlásky f a ch si dítě v hebrejštině i v češtině osvojí přibližně ve stejném věku - asi ve třech letech. Hlásky v a h jsou v češtině přijaté mnohem dříve než v hebrejštině, ve věku od 2,5 do 3,5 let. V hebrejštině je v osvojené v pěti letech a h po pěti letech věku. V hebrejštině je k přijaté ve 3,6 letech, v češtině v období od 2,5 do 3,5 let. Hlávka g je v hebrejštině osvojena později než v češtině, ve 4 letech. V češtině je to mezi 2,5 a 3,5 roky. Hlásky l, t, d se v hebrejštině osvojují také později než v češtině – v období 3,6-4 roky, zatímco v češtině ve věku jednoho roku až dvou a půl let.

Hebrejské r si dítě osvojí ve čtyřech letech a v češtině od 5,5 do 6,5 let věku. Hebrejské r zní jako české ráčkování, což odpovídá rozdílu ve věku osvojování hlásek v obou jazycích.

Hlásky s, z, ts se v hebrejštině osvojují po pěti letech věku, zatímco v češtině od 5,5 do 6,5 let.

¹⁰⁶ Škodová, E., Jedlička I. a kol.: Klinická logopedie. str. 334.

¹⁰⁷ Škodová, E., Jedlička I. a kol.: Klinická logopedie. str. 599-602.

¹⁰⁸ Viz. Pravidlo nejmenší fyziologické námahy. str.55.

¹⁰⁹ Ben-David, A.; Berman, R. A.: Israeli Hebrew Speech Acquisition.

Ts je hláska, kterou si dítě osvojuje nejpozději a neexistuje v češtině (zní podobně jako české c), někdy není osvojená ani po 7 letech. Hláska ř v češtině je osvojována ve věku 6,5 až 7 let.

Hlávky ts a ř jsou charakteristickým znakem mateřského jazyka u izraelských a českých dětí. To odpovídá vědeckým závěrům Kutálkové.¹⁰⁸

Izraelští a čeští autoři uvádějí další výsledky výzkumů o vývoji řeči v období do čtyř let. Ben David (2001) píše, že v hebrejštině se hlávky p,b,t,d, m,n,j vyvíjejí v 1,3 letech, zatímco Holmanová tvrdí, že hlávky k, l, g, h a m, n, t, b, p, z se v češtině vyvíjejí do jednoho roku. Dále Holmanová píše, že hlávku d si dítě osvojuje od tří do čtyř let.

Hlávku s si dítě osvojuje v hebrejštině v 1,4 letech, zatímco v češtině až v období tří až čtyř let. Hlávky k, g jsou v hebrejštině osvojovány v 1,8 roku a v češtině ve třetím a čtvrtém roce. Hlávky l, z jsou v hebrejštině osvojovány ve druhém roce a v češtině do jednoho roku. Hláska r v hebrejštině je osvojovaná ve 2,8 letech a podobně znějící hlávka v češtině je osvojovaná až v období od tří do čtyř let.

5.4. Pragmatická rovina (v hebrejském a v českém jazyce)

Pragmalingvistika (pragmatická lingvistika) je někdy chápána jako synonymum pragmatiky. Popisuje vztah jazykového znaku a účastníků komunikace s ohledem na komunikační kontext (komunikační situace).¹⁰⁹

¹⁰⁸ Kutálková, J.: Slovo za slovem o vývoji a poruchách dětské řeči. str. 13-14.

¹⁰⁹ Králík, P.: Encyklopedický slovník češtiny. str. 332.

Tabulka 15 Pragmatická rovina hebrejštiny

Autor	Věk	Pragmatická rovina
Michal Icht	0-6 měs.	Produkuje různé hlasy libosti a nelibosti. Dává přednost naslouchání lidské řeči a hlavně hlasu matky, otáčí hlavu směrem k hluku, zvuku nebo hlasu. Ukončí aktivitu, když slyší svoje jméno.
	6-12 měs.	Používá různé hlásky a gesta pro komunikaci. Rozliší hněv a příjemné tóny. Reaguje na jednoduchá slova (světlo, ne, pá pá). Rozumí instrukcím doprovázející gesta. Rozumí slovům („udělej ahoj“, „kde je světlo?“).
	12-18 měsíců	Pozná jednoduché objekty, když slyší jejich jméno. Rozumí jednoduchým pokynům: “dej mi”. Pozná členy rodiny podle jména.
	18-24 měsíců	Rozumí jednoduchým instrukcím i bez rady (pohyb těla). Rozumí jednoduchým otázkám (kdo, co). Pozná lidské orgány, obrazy věcí a každodenní činnosti.
	2-2,5 roku	Rozumí složitějším instrukcím a různým otázkám. Hovor je srozumitelnější. Jsou slyšet delší slova, tvořená ze tří slabik. Stále chyby v normativním vyjadřování (arnav – králík, říká arna nebo anav).
	3-4 roky	Ve třech letech je přijato, že mluva je srozumitelnější a je méně chyb. Patří sem také nekaždodenní slova (kotva, vypínač). Rozumí „vysoké“ pojmy (úzký, mělký) a situace (zima, únava, hlad). Rozumí instrukcím, složeným ze tří kroků.
	4-5 let	Rozumí složitým a nepřímým instrukcím. Rozumí časovým pojmům: den, noc, včera, dnes. Zná dobře všechny barvy a tvary.
	5-6 let	Rozumí novým pojmům, i abstraktním (hrubý, humor), nepřímá řeč, obrazná řeč (těžký jako kámen, studený jako led). Vysoká schopnost odvozovat (co by se stalo kdyby...).

Tabulka 16 Pragmatická rovina češtiny

Autor	Věk	Pragmatická rovina
Klenková J,	Po 1,5 měsíce	křik dostává citové zabarvení. Zpočátku vyjadřuje nespokojenost, projevuje se tvrdým hlasovým začátkem. Až později (mezi 2. a 3. měsícem) začíná vyjadřovat křikem dítě i spokojenost.
	6 – 8 měsíců	Dítě začíná napodobovat hlásky mateřského jazyka. Mnohem častěji než hlásky v tomto období napodobuje melodii a rytmus řeči.
	10 -12 měsíců	Dítě ještě nechápe obsah slov, která slyší, ale na základě slyšeného slova sleduje předmět nebo osobu, reaguje na určitou výzvu. Jeho "rozumění" se projevuje motorickou reakcí, např. "Udělej paci, paci!", "Jak jsi veliký?"
	12 měsíců	Poslouchá již jednoduché příkazy a zákazy, které jsou patřičně v celkové komunikační situaci zdůrazněny.
	1,5 – 2 roky	Dítě napodobuje dospělé, ale také si samo opakuje slova.
	Po 2,5 letech	můžeme u dítěte pozorovat frustraci v případě neúspěšného pokusu o komunikaci (např. když rodiče nerozumí, co jim dítě chce oznámit, nebo když nejsou ochotni s dítětem komunikovat, jsou zaneprázdněni).
	2 – 3 roky	Pomocí řeči se učí dosahovat drobné cíle, vidí, že pomocí řeči může usměřňovat dospělé.
	3 -4 roky	Dítě vyjadřuje svoje myšlenky zpravidla obsahově i formálně s dostatečnou přesností. Další vývoj se více týká kvantitativní stránky osvojování nových slov, prohlubování a zpřesňování obsahu slov a gramatických forem, rozšiřování slovní zásoby.

Obě autorky píše o produkci různých zvuků libosti a nelibosti. Icht uvádí 0-6 měsíců a Klenková, 1997) mezi 2. a 3. měsícem. Icht¹¹⁰ i Klenková, 1998 píše o rozumění instrukcím. Icht v 6-12 měsíci a Klenková v 10 -12 měsíci. Ve věkovém období cca 18-24 měsíců se již autorky liší. Icht popisuje rozumění jednoduché otázky a hovoří o poznání lidských orgánů, obrazů věcí a každodenních činností a Klenková uvádí napodobování a samo opakování slova. Ve věkovém období 3-4 let Icht píše hlavně o pokročilém stadiu rozumění a Klenková píše o řeči.

5.5. Shody a rozdíly v deskripci

Izraelští a čeští autoři popisují intenzivní vývoj řeči ve svém jazyce podobným způsobem ve všech jazykových rovinách (lexikálně-sémantické, morfologicko-syntaktické, foneticko-fonologické, pragmatické).

¹¹⁰ http://www_ask4.co.il/sites/language.develop

6. Diskuse

V úvodu jsem si položil otázku, zda intenzivní vývoj řeči v hebrejštině a v češtině probíhá podobným způsobem. Je známo, že hebrejšтина a čeština mají jinou jazykovou klasifikaci. Hebrejšтина patří do semitské větve, podskupina semitohamitská. Čeština patří do západní slovanské větve, podskupina indoevropská. Původ obou jazyků ovlivňuje jak psanou tak orální podobu. Existuje vzájemné ovlivňování mezi oběma sledovanými jazyky. Ve výzkumu se ověřil můj předpoklad, že intenzivní vývoj řeči v hebrejštině a v češtině je zakončen v šesti letech.

Z hlediska fáze individuálního vývoje řeči izraelští a čeští autoři uvádí podobná individuální období. Izraelské autorky, především Kohavi 2007, ale také Rom, 2003 popisují jednotlivá stádia vývoje řeči zejména z pohledu psychologického, na rozdíl např. od Sováka, který píše více z pohledu logopedického. Ontogeneze řeči, jak je popsána v hebrejské a české literatuře, probíhá tedy podobně.

Z hlediska lexikálního jsem zkoumal počet produkovaných a porozuměných slov, které si dítě osvojuje podle věku, a zjistil jsem, že do tří let věku Klenková uvádí největší počet slov. Od třetího roku uvádí největší počet slov izraelská autorka Icht.¹¹¹

Význam produkovaných slov a vět (sémantická rovina) také není moc odlišný a projeví se v podobném věku.

Z hlediska morfologie Percec¹¹² a Čermák¹¹³ uvádí podobné fáze vývoje řeči podle věku a ze syntaktického hlediska se Rom a Vágnerová, 2000 shodují, že dítě si osvojuje základy syntaxe od dvou do tří let.

Výzkum z hlediska foneticko-fonologického ukázal, že dítě si jako poslední osvojuje hlásky, které se vyskytují pouze v mateřském jazyce, a to kolem šestého roku. Ostatní hlásky, vyskytující se v obou jazycích, jsou osvojeny někdy dříve v češtině a někdy naopak v hebrejštině.

Výzkum intenzivního vývoje pragmatické roviny těchto jazyků ukazuje na vztah jazykového znaku a dítěte při komunikaci s ohledem na komunikační kontext a tato jazyková rovina má podobné fáze v obou jazycích, vzhledem ke komunikační situaci.

Shrnutí výsledků ve všech jazykových rovinách vede k závěru, že intenzivní vývoj řeči probíhá podobným způsobem ve všech jazykových rovinách (lexikálně- sémantické,

¹¹¹ <http://www.ask4.co.il/sites/language.develop>

¹¹² <http://www.adirimel.net/hit2.html>

¹¹³ Čermák, F. Jazyk a jazykověda.

morfologicko-syntaktické, foneticko-fonologické, pragmatické), pokud fyziologické podmínky a prostředí jsou v normálu.

7. Závěr

Cílem mé diplomové práce bylo porovnání ontogenetického vývoje v českém a hebrejském jazyce od narození do šesti let věku. Prováděl jsem analýzu literárních zdrojů a zkoumal, jaký je vlastně vývoj dětské řeči.

Přesto, že jazyky jsou velmi odlišné z hlediska původu, zvukového i ortografického (viz. kapitola 3.3), zjistil jsem, že individuální vývoj jazyka v hebrejštině a v češtině je podobný ve všech jazykových rovinách a probíhají zde podobná období vývoje řeči.

Předpokládám, že se budu i nadále zabývat problematikou těchto jazyků v různých profesních oblastech, zejména v logopedii, překladatelství a tlumočení. Věřím, že studie může být přínosem pro budoucí spolupráci mezi univerzitami v Izraeli a České republice v oblasti logopedie, lingvistiky a pedagogiky.

Vzhledem k tomu, že ve výzkumu se ověřil můj předpoklad, že intenzivní vývoj řeči v hebrejštině i v češtině je zakončen v šesti letech a probíhá podobným způsobem ve všech jazykových rovinách, docházíme k závěru, že ontogeneze řeči v obou jazycích nejeví zásadní odlišnosti. Domnívám se, že v dalším výzkumu, který bych rád v budoucnosti uskutečnil, bude individuální ontogeneze řeči v těchto jazycích ve školním věku (od 6-12 let) také popsána v hebrejské a české literatuře podobně. Po skončení studia mám v úmyslu uplatnit své teoretické znalosti v logopedické praxi u dětí předškolního věku a tyto výzkumy mi pomůžou porozumět oborům, na které se chci specializovat.

Poznámky

ⁱ V literatuře se pojem ontogeneze jazyka a ontogeneze řeči užívají nejednotně.

ⁱⁱ Klenková píše průměrný počet slov a není jasné, zda myslí počet produkováných slov, nebo počet porozuměných slov.

ⁱⁱⁱ Tabulka byla sestavena Jurnečkovou a Vysoudilovou, FN Ostrava – 1970.

Použitá literatura

Literatura:

Ben-David, A.; Berman, R. A. (2007): Israeli Hebrew Speech Acquisition.. The international guide to speech acquisition .Clifton Park, NY :Thomson Delmar Learning

Cohen Mimran R. (2006): Reading Disabilities Among Hebrew-speaking Children in Upper Elementary Grades: The Role of Phonological and Nonphonological Language Skills. Reading and Writing 19, 291-311

Čermák, F.(2001): Jazyk a jazykověda. Praha, Karolinum. ISBN 80-246-0154-0

Deiml, E.: Podpora znevýhodněných osob v Izraeli a příprava na vzdělávání. Speciální pedagogika. 2008, roč. 18, č. 4, s. 309-322. ISBN 1211-2720

Dvořák, J. (2007): Logopedický slovník. Žďár nad Sázavou, Logopedické centrum, Žďár nad Sázavou. ISBN 978-80-902536-6-7

Geva, E.; Siegel, S.,L.: Orthographic and cognitive factors in the concurrent development of basic reading skills in two languages. In Reading and Writing: An interdisciplinary Journal 12: 1-30, 2000

Hrbáček, J. (1991): Úvod do studia českého jazyka. Praha. Univerzita Karlova v Praze. ISBN 80-85899-65-5

Katz, L.; Frost, R. (1992): The reading process is different for different orthographies: The orthographic depth hypothesis. In: R. Frost & L. Katz (eds.), Orthography, phonology, morphology, and meaning. str. 67-84. Amsterdam: Elsevier

Klenková, J. (1998): Kapitoly z logopedie I, Paido, Brno. ISBN 80-859331-41-9

Kohavi, H.; Amiram, R. (2007): Izraelský průvodce pro rodiče. První roky od narození do šesti let. Cineret. 22: 197- 199, 25: 215- 222 ,46: 376-381

Králík, P. (2002): Encyklopedický slovník češtiny. str.243. Praha, LN.

ISBN 80-7106-484-X

Kutálková, J. (1992): Slovo za slovem o vývoji a poruchách dětské řeči. Praha, KPK.

ISBN 80-85267-34-9

Lyovin, A. V. (1997): An introduction to the languages of the Word. str. 1-2. Oxford

University Press. New York. ISBN 0-19-508116-1

Michel G. F ; Mooderová C. L.(1999): Biologické základy vývoje chování. Praha, Portál.

str. 365. ISBN 80-7178-116-9

Nekonečný, M. (1997): Encyklopedie pro obecné psychologie, Praha, Academie.

ISBN 80-200-0625-7

Novotný, I.; Hruška M. (2002): Biologie člověka, Pardubice, Fortuna.

ISBN 80-7168-819-3

Nekonečný, M. (1997): Encyklopedie obecné psychologie, Praha, Academia.

ISBN 80-200-0625-7

Pálková, Z. (1994): Fonetika a fonologie češtiny, Praha, Karolinum. ISBN 80-7066-843-1

Příhoda, V. (1977): Ontogeneze lidské psychiky I., Praha, Pedagogická fakulta Praha.

Ravid, D. (1996): Accessing the mental lexicon: Evidence from incompatibility between representation of spoken and written morphology. Linguistics, 34, 1219-1246

Rom, A.; Segel M.; Tzur B. (2003): Co říká dítě. O vývoji řeči u dětí, Tel Aviv, Machon mofet

Sovák, M. (1978): Uvedení do logopedie, Praha, Státní pedagogická nakladatelství.

Škodová, E.; Jedlička, I. a kol. (2003): *Klinická logopedie*, Praha, Portál.

ISBN 80-7178-546-6

Sovák M. a kol. (2000): *Defektologický slovník*, Jinočany, H&H. ISBN 80-86022-76-5

Talcott, J.;B, Gram, A.; Ingelghem, M.V.; Witton, C; Stein, J. F.; Toennesen, F. E. (2003): *Impaired sensitivity to dynamic stimuli in poor readers of a regular orthography*. In *Brain and Language* 87: 260

Vágnerová M. (2000): *Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří*, vyd. I., Praha, Portál. ISBN 80-7178-308-0

Internetové zdroje:

Oficiální portál Matach. Centrum pro vzdělávací technologii

[přečteno 17.9.2008],

<http://lib.cet.ac.il/pages/item.asp?item=3726&str1=%D7%94%D7%A2%D7%99%D7%A6%D7%95%D7%A8%D7%99%D7%9D+%D7%94%D7%A9%D7%95%D7%A0%D7%99%D7%9D+%D7%91%D7%A2%D7%91%D7%A8%D7%99%D7%AA+&str3=&find=1&ex=0&docs=1&pic=1&sites=1&title=&all=1&x=32&y=12>

Oficiální portál Michal Icht

[přečteno 14.10.2008], dostupný z www: <http://www.ask4.co.il/sites/language.develop>

Oficiální portál Ministerstva zahraničních věcí

[přečteno 17.10.2008], <http://www.czech.cz/cz/ceska-republika/geografie/mapy>

[přečteno 17.10.2008], [http://www.narod-](http://www.narod-sobe.cz/clovek/dorozumivani/jazyk/jazyky_prirozene/indoevropske_jazyky/slovanske_jazyky/cestina/Historicky_vyvoj_ceskeho_jazyka.htm)

[sobe.cz/clovek/dorozumivani/jazyk/jazyky_prirozene/indoevropske_jazyky/slovanske_jazyky/cestina/Historicky_vyvoj_ceskeho_jazyka.htm](http://www.narod-sobe.cz/clovek/dorozumivani/jazyk/jazyky_prirozene/indoevropske_jazyky/slovanske_jazyky/cestina/Historicky_vyvoj_ceskeho_jazyka.htm)

Oficiální portál Matach. Centrum pro vzdělávací technologii

[přečteno 14.11.2008], <http://lib.cet.ac.il/pages/item.asp?item=11633&kwd=4450>

Caravolasa, M.; Volín, J.; Hulme, Ch.: Phoneme awareness is a key component of alphabetic literacy skills in consistent and inconsistent orthographies: Evidence from Czech and English children. October 2005, Pages 107-139. Linguistic Constraints on Literacy Development.

[přečteno 15.11.2008],

http://www.sciencedirect.com/science?_ob=ArticleURL&_udi=B6WJ9-4GNTX7W-1&_user=10&_rdoc=1&_fmt=&_orig=search&_sort=d&_view=c&_acct=C000050221&_version=1&_urlVersion=0&_userid=10&md5=24ed3a2530614e3814bd31722826f5f9

[přečteno 17.11.2008], [http://www.avne-](http://www.avne-derech.com/site/detail/detail/detailDetail.asp?detail_id=86382&depart_id=11672)

[derech.com/site/detail/detail/detailDetail.asp?detail_id=86382&depart_id=11672](http://www.avne-derech.com/site/detail/detail/detailDetail.asp?detail_id=86382&depart_id=11672)

http://www.eridanus.cz/clovek/dorozumivani/jazyk/jazyky_prirozene/indoevropske_jazyk_v/slovanske_jazyky/cestina/Utvary_jazyka/index.htm>

Oficiální portál pro medicínu. Ben Ezra M.

[přečteno 10.12.2008],

<<http://www.doctors.co.il/ar/289/%D7%90%D7%99%D7%97%D7%95%D7%A8+%D7%91%D7%94%D7%AA%D7%A4%D7%AA%D7%97%D7%95%D7%AA+%D7%94%D7%93%D7%99%D7%91%D7%95%D7%A8>>

Oficiální portál Adimirel. Rimel Perc, A.

[přečteno 1.1.2009],

<<http://www.adirimel.net/hit2.html>>

Oficiální portál Židovské agentury

[přečteno 10.1.2009], dostupný z www:

<<http://www.jafi.org.il/education/100/PEOPLE/BIOS/beliezer.html>>

[přečteno 10.1.2009],

http://www.eridanus.cz/clovek/dorozumivani/jazyk/jazyky_prirozene/indoevropske_jazyk_v/slovanske_jazyky/cestina/Utvary_jazyka/index.htm

[přečteno 10.3.2009],

<http://sk.wikipedia.org/wiki/Biogenetick%C3%BD_z%C3%A1kon>

Seznam tabulek

Tabulka 1 Souhlásky tvořené v hebrejštině	15
Tabulka 2 Koncová forma hebrejských hlásek	18
Tabulka 3 Písmena pocházející z cizích jazyků	18
Tabulka 4 Základní klasifikace souhlásek v češtině.....	22
Tabulka 5 Klasifikace českých samohlásek.....	25
Tabulka 6 Srovnání orální i psané formy hebrejštiny s češtinou	28
Tabulka 7 Porovnání odlišností mezi sledovanými jazyky.....	29
Tabulka 8 Lexikální rovina	47
Tabulka 9 Sémantická rovina.....	49
Tabulka 10 Morfologicko-syntaktická rovina.....	52
Tabulka 11 Věk osvojení hebrejských souhlásek.....	55
Tabulka 12 Věk první artikulace souhlásek v hebrejštině	56
Tabulka 13 Věk osvojení českých hlásek	57
Tabulka 14 Věk osvojení českých hlásek	58
Tabulka 15 Pragmatická rovina hebrejštiny.....	60
Tabulka 16 Pragmatická rovina češtiny.....	61

Přílohy

1. Mapa Izraele

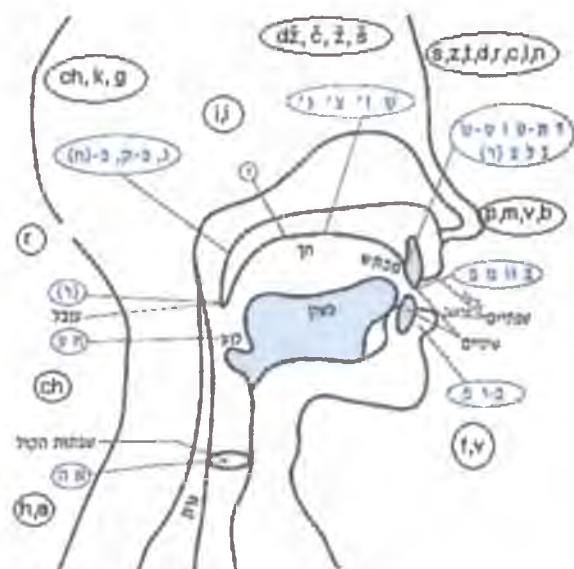
DEIML, E. Podpora znevýhodněných osob v Izraeli a příprava na vzdělávání. Speciální pedagogika. 2008, roč. 18, č. 4, s. 309-322. ISBN 1211-2720

2. Mapa České republiky

[přečteno 15.11.2008], <<http://www.czech.cz/cz/ceska-republika/geografie/mapy>>

3. Místo tvoření hebrejských souhlásek a některých samohlásek a jejich český přepis

Obrázek hebrejských hlásek je převzatý z „Matach“ a český přepis jsem doplnil

[přečteno 17.12.2008],

<http://lib.cet.ac.il/pages/item.asp?item=3726&str1=%D7%94%D7%A2%D7%99%D7%A6%D7%95%D7%A8%D7%99%D7%9D+%D7%94%D7%A9%D7%95%D7%A0%D7%99%D7%9D+%D7%91%D7%A2%D7%91%D7%A8%D7%99%D7%AA+%str3=&find=1&ex=0&docs=1&pic=1&sites=1&title=&all=1&x=32&y=12>